

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи

Кафедра практичної психології

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ
АДВОКАТІВ ЯК КАНДИДАТІВ НА ПОСАДУ СУДДІ

Дипломна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала студентка VI курсу, 622 групи,

Спеціальність «Психологія»,

Спеціалізація «Практична психологія»,

Голик Вікторія Іванівна

Науковий керівник:

к.психол. н., доц. Лісова О.С.

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри №__

від «__»_____2021 р.

Зав. кафедри практичної психології

_____ **В.М.Радчук**

Чернівці, 2021

ЗМІСТ

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ СУДДІ ЯК АКТУАЛЬНА НАУКОВА ПРОБЛЕМА	10
1.1. Підходи до визначення професійно важливих якостей у сучасній психології	10
1.2. Професіографічний аналіз діяльності судді. Вимоги до особистості кандидата на посаду судді	16
1.3. Співвідношення професійно важливих якостей судді та адвоката як потенційного кандидата на посаду судді	30
ВИСНОВКИ ЗА РОЗДІЛОМ 1	49
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ПОРІВНЯННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ СУДДІВ ТА АДВОКАТІВ	51
2.1. Характеристика вибірки та обґрунтування методів дослідження	51
2.2. Результати та інтерпретація даних дослідження	57
2.3. Практичні рекомендації по розвитку професійно важливих психологічних якостей особистості майбутнього судді	80
ВИСНОВКИ ЗА РОЗДІЛОМ 2	84
ВИСНОВКИ	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	90
ДОДАТКИ	97

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ПВЯ (професійно важливі якості) – окремі динамічні риси особистості, окремі психічні та психомоторні властивості (виражаються рівнем розвитку відповідних психічних і психомоторних процесів), а також фізичні якості, що відповідають вимогам до людини будь-якої певної професії і сприяють успішному оволодінню цією професією.

МПО (мотиваційний профіль особистості) – це індивідуальне для кожної людини поєднання найбільш і найменш актуальних для неї потреб.

РДО (рівень домагань особистості) – прагнення кожної людини до досягнення мети тієї ступеня складності, яку він вважає для себе можливим.

РСК (рівень суб'єктивного контролю) – методика, розроблена на основі шкали Дж.Роттера, адаптована Є.Ф.Бажиновим, Є.О.Голинкіним і Л.М.Еткіндом, призначена для діагностики «інтернальності-екстернальності», тобто ступеня готовності людини брати на себе відповідальність за те, що відбувається з нею і навколо неї.

КТЛ (колірний тест Люшера) – методика, розроблена М.Люшером, що дозволяє дослідити психофізіологічний стан людини на основі вибору найбільш приємних/неприємних а поточний момент для неї кольорів.

СНС (симпатична нервова система) — разом з парасимпатичною і центральною нервовою системою є частиною автономної нервової системи. Перші дві нервові системи можуть тонко регулювати роботу більшості внутрішніх органів і обмін речовин залежно від дії зовнішніх факторів. Активізація симпатичної нервової системи передбачає активні дії з витрачанням енергії — ерготропну дію. Активація СНС – друга ланка в реакції на стрес, що забезпечує живий організм ресурсами для втечі або боротьби.

ВСТУП

Розбудова України як європейської демократичної цивілізованої держави неможлива без відпрацьованої, дієвої та науково обґрунтованої системи кадрового забезпечення судів. Тільки забезпечивши адекватну кадрову політику можливо підвищити і якість реалізації судової влади, і функціонування судів у цілому, що закріпить у свідомості людей європейський вектор розвитку України.

Вивчення кандидатів на посаду судді – актуальна проблема сучасності, оскільки судді вирішують широке коло проблем, пов'язаних зі здійсненням від імені держави судочинних функцій на основі верховенства права (Конституція України, ст. 127, 129; Закон України Про судоустрій і статус суддів); вони забезпечують захист соціальних гарантій і прав як окремих громадян, так і суспільства в цілому. Це пред'являє високі вимоги не тільки до професійних знань та вмінь, а й до особистості судді.

За статистикою [11], найчастіше судьями стають фахівці судової системи, такі як помічник судді, секретар судового залу. Вони добре знайомі зі структурою і правилами ведення судового процесу, мають повні й адекватні уявлення про особливості діяльності судді – це дає їм перевагу перед іншими кандидатами. У той же час, спостерігається підвищена потреба в суддях, і не завжди є кандидати з числа працівників судової системи, що робить необхідним залучати на даний вид професійної діяльності фахівців з іншим досвідом юриспруденції. Як не менш гідних претендентів на посаду судді можна розглядати фахівців суміжних професій. До них можна віднести також учасників судового процесу – прокурора, адвоката або ж юрисконсульта.

В останні роки фахівцями висловлюється думка, що суддівська система носить більшою мірою «звинувачувальний» характер, унаслідок чого число виправдальних вироків знижується. «Співвідношення між обвинувальними і виправдальними вироками є одним із основних показників, які демонструють

якість судочинства у кримінальному процесі, і показником, як суд оцінює докази, зібрані правоохоронними органами. Логічним висновком є те, що при здійсненні правоохоронної діяльності, при пошуку доказів не всі справи повинні закінчуватися обвинувальними вироком. Більша частка виправдувальних вироків свідчить про якість суду і принципів, які покладаються на судочинство – презумпції невинуватості, змагальності процесу і можливості особи захистити свої права», – зазначає Іван П'ятак, старший аналітик кампанії «ЧЕСНО. Фільтруй суд!», Центр демократії та верховенства права <https://uacrisis.org/uk/74463-analysis-of-court-decisions>

За підсумками аналізу даних 2014-2018 рр., в Україні кількість виправдальних вироків коливається у різні роки від 0,44% до 0,76%. Це при тому, що в окремих демократичних країнах даний показник сягає 10% і більше <https://uacrisis.org/uk/74463-analysis-of-court-decisions>.

Виправдувальні вироків найчастіше виносяться у так званих справах «приватного обвинувачення» (неважкі злочини, що належать статей «Наклеп», «Побої», «Образа» тощо). Зазвичай, прокурор – противник виправдувальних вироків, оскільки такий вирок може означати, що слідство і прокуратура не змогли зібрати достатньо доказів.

Практично завжди прокуратура оскаржує виправдувальні вироків, а суддю, котрий виправдав підсудного, можуть звинувачувати в корупції і призначати перевірки [48]. Тому часто суддя, котрий формально стоїть вище прокуратури, на ділі не завжди виявляється таким.

Обвинувальний ухил прокурора, який пропрацював достатній час в системі і зайняв посаду судді, також продовжить спрацьовувати, що істотно похитне положення про незалежність судів.

Адвокат є незалежним учасником судового процесу. Незалежність адвокатури проголошена як законодавством України, так і науковою доктриною. Зокрема, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [27] серед основоположних принципів та засад здійснення адвокатської діяльності визначає принцип незалежності. Цей принцип

встановлюють і міжнародно-правові акти (Основні положення про роль адвокатів; Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства тощо). Адвокатура є професійним співтовариством адвокатів і як інститут громадянського суспільства не входить до системи органів державної влади та органів місцевого самоврядування [6], [9]. Він також, як і прокурор, добре обізнаний про всі сторони судового процесу, правила його ведення. Крім цього, захист прав та інтересів громадян в суді – основний напрямок діяльності адвоката. Сюди входять схожі з діяльністю судді особливості – знання правових основ, і законодавства в цілому, публічний виступ на суді з промовою, широкий кругозір, ерудованість тощо.

Так само кандидатами на посаду судді можуть бути юрисконсульти. Найчастіше подібні фахівці працюють у різних компаніях і фірмах (будівельних, торгових, транспортних, фармацевтичних, освітніх тощо), де стежать за законністю усіх зовнішніх і внутрішніх операцій з надання товарів / послуг клієнтам. Юрисконсульт добре знає законодавство, оскільки має вищу юридичну освіту, тому часто представляє інтереси клієнта в суді. Але основною його роботою є консультивання інших працівників або засновників організації з тих чи інших юридичних питань, що виникають у зв'язку з діями (бездіяльністю) таких працівників або засновників організації, а також інших осіб. Відповідно, практично вся робота ними виконується в офісі і має іншу спрямованість, ніж у адвоката. Тому з трьох претендентів ми зупинилися на адвокатах як найбільш відповідних кандидатах на посаду судді.

Науковий інтерес до вивчення особливостей професійної діяльності та придатності представників юридичних спеціальностей із кожним роком тільки зростає. Велике число досліджень присвячене професійно важливим якостям слідчого (С.С.Алексєєв, Є.А.Науменко, О.Н.Науменко, О.А.Погоніна, М.В.Суботіна, В.Ф.Яковлев), прокурора (О.В.Афанасьєва, В.Л.Васильєв, М.І.Єнікєєв, О.В.Кобець), судді (І.Данилюк, М.І.Єнікєєв, І.Козицька, А.П.Корєнєва, Л.М.Москвич, С.А.Пашин, Г.В.Савченко, О.К.Черновський, Ю.В.Чуфаровський, В.Ю.Шепітько), адвоката (Р.Гарріс,

Н.Г.Мещеріна, А.Д.Прогіляков, І.В.Решетнікова, О.В.Синьокий), а також іншим аспектам їхньої професійної діяльності.

Однак все ще залишається мало дослідженим питання про оптимальну відповідність професійно важливих якостей адвокатів як претендентів на суддівську посаду професіограмі судді.

Об'єкт нашого дослідження: професійно важливі якості фахівців юриспруденції.

Предмет дослідження: психологічні особливості адвокатської та суддівської діяльності і професійно важливі якості адвоката як кандидата на посаду судді.

Мета нашої дипломної роботи: вияв особливостей професійно важливих якостей адвокатів як кандидатів на посаду судді для розробки рекомендації щодо розвитку професійно важливих психологічних якостей особистості майбутнього судді.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати актуальні підходи до визначення професійно важливих якостей судді й адвоката в психології праці.
2. Емпірично вивчити, порівняти і проаналізувати особистісні особливості кандидатів на посаду судді й адвокатів.
3. Скласти психологічний портрет адвоката як кандидата на посаду судді.
4. Розробити рекомендації щодо розвитку професійно важливих психологічних якостей адвоката як кандидата на посаду судді..

Гіпотеза дослідження: імовірно, відмінності між двома професійними групами (адвокати й інші кандидати на посаду судді) будуть спостерігатися в ціннісно-мотиваційних аспектах, а також на рівні розвитку гнучкості і підприємливості як особистісних якостей.

Методологічною основою дослідження є праці В.АБодрова про професійну придатність суб'єкта праці, концепція до визначення ПВЯ особистості; також ми опиралися на теоретико-методологічні положення

Є.А.Клімова про типологію і класифікацію професій; про етапи становлення професіонала (Б.Ананьєв, С.Бочарова, Л.Виготський, Г.Костюк, О.Леонт'єв, Б.Ломов, С.Максименко, В.Мерлін, В.Моляко, В.Рибалка, С.Рубінштейн, В.Русалов, В.Синьов та ін.). Основою для застосування професіографічного аналізу стала концепція формалізованої структури професіограми за Є.Ф.Зеєр.

Методи дослідження:

Для реалізації поставлених завдань, досягнення мети дослідження і перевірки висунутої гіпотези були використані такі методи:

- теоретичний аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми;
- анкетування;

-психодіагностичний метод (реалізований за допомогою таких методик:

1. Характерологічний опитувальник Г.Шмішека;
2. «Рівень суб'єктивного контролю (РСК)» Джуліана Роттера;
3. Кольоровий тест Макса Люшера (КТЛ);
4. Методика оцінки рівня домагань особистості В.К.Гербачевського;
5. «Мотиваційний профіль особистості» Ш.Річі й П.Мартіна;

-статистична обробка результатів.

База емпіричного дослідження: суди м.Чернівці, прокуратура міста та області, Головне управління національної поліції у Чернівецькій області, Управління стратегічних розслідувань Чернівецької області, адвокатські об'єднання м.Чернівці.

Наукова новизна даного дослідження визначається тим, що існує суперечність у наявності окремих наукових досліджень, спрямованих на визначення професійно важливих якостей суддів і адвокатів, та відсутності порівняльних досліджень за даними ПВЯ фахівців у науковій літературі.

Практична значимість – отримані дані можуть слугувати основою для: 1) складання психологічного портрету адвоката і судді для тих, хто претендує на дані посади, 2) підготовки рекомендацій щодо розвитку психологічної готовності до цих двох видів діяльності.

Структура роботи: дана дипломна робота складається зі вступу, двох розділів з висновками до кожного з них, а також загальних висновків та списку використаної літератури і джерел, що налічує 70 позицій. Робота проілюстрована 10-ма таблицями, 3-ма рисунками. Основний обсяг роботи 89 друкованих аркушів.

РОЗДІЛ 1.

ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ СУДДІ ЯК АКТУАЛЬНА НАУКОВА ПРОБЛЕМА

1.1. Підходи до визначення професійно важливих якостей у сучасній психології

Кожній людині, котра зважилася зробити вибір на користь тієї чи іншої професії, доводиться приймати рішення про професійному шляху, який часом висуває підвищені вимоги до рівня підготовленості спеціаліста (загальної та спеціальної), стану здоров'я, психологічної структури особистості, функціональних (психічних, фізіологічних і ін.) можливостей. У зв'язку з цим В.А.Бодров визначає професійну придатність як сукупність індивідуальних особливостей людини, від яких залежить успішність освоєння діяльності та ефективного виконання роботи [7].

К.М.Гуревич розділив усі професії на 2 групи в залежності від тих вимог, які пред'являються до нервової системи людини. Перша група – це професії з абсолютною профпридатністю (пред'являють жорсткі вимоги до особливостей нервової системи). Особистість, що добре адаптується в такій професії, характеризується деякими природними особливостями, які практично не піддаються формуванню. Друга група професій – з відносною профпридатністю (професії, що не пред'являють жорстких вимог до особливостей нервової системи людини). Сюди входять якості, що піддаються формуванню за певних умов, наприклад, мотивованість людини. Відповідно, люди з різними функціональними особливостями, темпераментами можуть успішно оволодіти більшістю професій із даної групи. Професія адвоката, зокрема, належить до групи з відносною профпридатністю [18].

Профпридатність включає в себе актуальний рівень розвитку професійно важливих якостей (ПВЯ) людини для певної діяльності, що формуються і проявляються на різних етапах професійного шляху.

Поняття ПВЯ вперше з'явилося на початку ХХ століття в галузі психології праці. У контексті даного поняття вивчалися психічні функції успішного професіонала, на основі яких пізніше складалася модель найбільш значущих у роботі якостей. Модель дозволяла відбирати психодіагностичні методики і з їх допомогою прогнозувати успішність претендента на конкретну посаду. Причому вважалося, що важливо брати до уваги лише діяльність певних психічних функцій людини.

При складанні в 1930-х роках психограми психотехніків були виявлені ще 2 види ПВЯ: ті, які можуть тимчасово змінюватися (порушуватися) при втомі, і ті якості, які піддаються тренуванню (можуть розвиватися, поліпшуватися в процесі вправлення).

В.Д.Шадріков зазначав, що ПВЯ відіграють роль внутрішніх умов, через які переломлюються всі зовнішні впливи, а також вимоги діяльності [69]. Відповідно, можна говорити про те, що ПВЯ є необхідними для ефективної професійної діяльності людини, але вірно і те, що вони покращуються, вдосконалюються в ході діяльності, дозволяючи людині в процесі праці змінювати себе саму.

Сучасне вчення про ПВЯ, що базується на ідеях системного підходу Є.А.Клімова, В.Д.Шадрікова, А.В.Карпова, стверджує, що будь-яка діяльність ґрунтується на системі професійно важливих якостей. Тобто людина, по-перше, повинна мати певну сукупність ПВЯ, а не поодинокі якості, і, по-друге, це не повинен бути набір (сума) якостей – це повинна бути організована ієрархічно вибудована система. Так між окремими якостями можуть виникати взаємозв'язки компенсаторного і взаємодоповнюючого характеру.

А.В.Карпов визначає формування ПВЯ у вигляді підсистем як складний психологічний процес. Розвиток підсистем ґрунтується на зростанні ступеню інтегрованості-розрізненості наявних у людини якостей. Відповідно, виділяють категорії ПРОВІДНИХ і БАЗОВИХ професійно важливих якостей. Провідні безпосередньо пов'язані з різними параметрами

діяльності, а базові мають велике число зв'язків усередині системи з іншими якостями – відтак їхня структурна вага стає набагато більшою. Базові ПВЯ можуть бути важливішими для реалізації діяльності, ніж провідні, але при цьому мати незначну кореляцію з її параметрами [цит. за 26].

Одна і та ж якість може виступати в ролі провідної або базової, а іноді, як та й інша одночасно (тут значимість ПВЯ для діяльності буде максимальною).

Будь-яка з діяльностей має певні параметрами, серед яких виділяють

- ✓ продуктивність,
- ✓ надійність і
- ✓ якість.

Для забезпечення даних параметрів обов'язкова наявність різних індивідуальних якостей у суб'єкта праці.

Не всі ПВЯ пов'язані з параметрами діяльності звичайною, лінійною залежністю, як прийнято вважати, тобто залежністю такого типу: «діяльність ефективна лише тоді, коли високий рівень розвитку ПВЯ». Існує і нелінійна залежність, тобто така, при якій параметри діяльності показують найбільші значення не на максимумі або мінімумі розвитку ПВЯ, а на їх середніх, оптимальних рівнях розвитку. Важливо пам'ятати, що при розвитку деяких ПВЯ до максимального рівня, інші ПВЯ будуть слабшати.

Нижче, у таблиці 1.1.1 представлені визначення ПВЯ, сформульовані різними авторами.

Таблиця 1.1.1

Основні дефініції професійно важливих якостей з т.з. психології праці

Автор	Визначення ПВЯ	Основний акцент дефініції
В.А.Толочек (2017)	- це здібності людини до діяльності, що є внутрішніми психологічними характеристиками суб'єкта, в яких присутні зовнішні специфічні впливи, що є формою вимог професії до людини.	Поєднання внутрішніх психологічних характеристик і зовнішніх вимоги, що висуває професія до особистості.
О.О.Приймук	- важливі структурні характеристики	ПВЯ розглядаються у

Автор	Визначення ПВЯ	Основний акцент дефініції
(2015)	особистості, які поряд з безпосередніми професійними компетентностями розвиваються у процесі професіогенезу і суттєво впливають на ефективність діяльності; розглядаються як багатовекторні за напрямками, інтенсивністю, насиченістю та суперечливістю.	контексті професіогенезу особистості як якості, що підлягають цілеспрямованому впливу.
Л.О.Скабеліна (2012)	- якості, які впливають на ефективне здійснення професійної діяльності	Від ПВЯ прямо залежить якість професійної діяльності.
Є.М.Іванова (2011)	- якості людини, які необхідні для більш успішного освоєння людиною трудової діяльності й отримання значущих результатів у ній; їхню основу складають не тільки психічні характеристики людини, але також і фізичні - конституціональні, нейродинамічні тощо.	Якості, що ґрунтуються на психічних, фізичних характеристиках і визначають успішність навчання і діяльності.
Б.А. Душков, А.В. Корольов, Б.А. Смірнов (2005)	- це окремі динамічні риси особистості, або окремі психомоторні і психічні властивості і фізичні якості, які відповідають вимогам, що висуваються професією та сприяють ефективному її оволодінню.	Змінювані риси, основа яких - психічні, психомоторні і фізичні якості. Мають відповідати вимогам, що пред'являються професією і впливають на ефективність оволодіння діяльністю
В.А.Бодров (2001)	- уся сукупність психологічних якостей особистості, а також цілий ряд фізіологічних, фізичних, антропометричних характеристик кожної людини, які дозволяють визначити успішність навчання й ефективність виконання діяльності. Для кожної діяльності є свій перелік якостей, і визначається він шляхом детального психологічного аналізу.	Сукупність якостей (психологічних, фізичних, антропометричних), які визначають успішність діяльності та навчальної підготовки до неї.

Отже, можна говорити про різноманітність підходів до тлумачення поняття професійно важливих якостей. Спільним у всіх розглянутих визначеннях є те, що основу ПВЯ особистості складають характеристики, властивості, якості різних систем (психічних, психомоторних, психологічних, фізичних тощо); також більшість авторів сходиться на думці, що наявність у людини визначених ПВЯ забезпечує успішне освоєння діяльності і ефективність у ній; у деяких з визначень вказано, що ПВЯ – це ті вимоги, які професія пред'являє до людини.

Не спостерігається однастайності думок різних авторів щодо змінності-незмінності ПВЯ, а також і щодо того, чи ПВЯ виступають як окремі характеристики, чи являються сукупністю (системою).

У нашому дослідженні за основу обрано визначення ПВЯ запропоноване В.А.Бодровим [8], яке, на нашу думку, найбільш повно розкриває дане поняття.

Варто також сказати про те, в чому ж відмінність між ПВЯ і компетенціями.

Компетенція являє собою сукупність знань (результатів освіти особистості), навичок (результатів досвіду роботи і навчання), моделі поведінки (уміння вести себе в організації, спілкуватися з людьми і працювати в групі) персоналу. ПВЯ є складовою ланкою компетенцій.

А.Воробйов зазначає, що важливим є те, що, знаючи ПВЯ людини і спрямованість її навчання за певною спеціальністю, ми можемо прогнозувати розвиток у неї визначених компетенцій [цит. за 23].

ПВЯ також необхідно відрізнити від здібностей.

Здібності мають вроджений компонент; ПВЯ можуть бути засновані на вроджених передумовах, а можуть бути сформовані, незважаючи на їх відсутність.

ПВЯ не тотожні професійним умінням і навичкам, так як останні – це характеристики діяльності, а перші характеризують особистість [57].

На даному етапі науки варіантів класифікацій ПВЯ досить багато. Як правило, це авторські підходи до проблематики. Ми розглядаємо ті, які найчастіше використовуються в практиці.

ПВК диференціюють на ті, які необхідні людині в діяльності при нормальних умовах, а також ті, які будуть актуальні при роботі в екстремальних умовах. Для роботи в екстремальних умовах часто потрібні не тільки абсолютно інші ПВЯ, а й інші їх системи [63].

В.І.Лазуткін та Г.М.Зараковський пропонують таку класифікацію ПВК, яка ґрунтується на ієрархії психічних властивостей:

- психофізіологічні (фізичні, сенсорні, адаптивно-гомеостатичні, сенсомоторні);
- соціокультурні (професійна підготовка, загальний розвиток);
- психологічні (особистісні – характер, темперамент; інтелектуальні – мислення, сприйняття, пам'ять) [42].

С.П.Безносів, Л.Ф.Шеховцова і В.І.Тютюнник поділяють ПВЯ на групи:

- пізнавальні процеси (мислення, сприйняття, увагу, пам'ять),
- моторні властивості (якість розвитку мови, психомоторики),
- особисті якості професіонала (як індивіда: фізична витривалість, особливості нервової системи, емоційна стійкість; як суб'єкта діяльності: властивості уваги, мислення, психомоторики, наприклад, точність рухів, швидкість реакцій; як особистості: спостережливість, незалежність, рішучість та ін.) [5].

Усі особисті якості, в тому числі і ПВЯ, підрозділяються на: незмінні, такі, що слабо змінюються і значно змінюються. До незмінних належать: темперамент, особливості нервової системи, здоров'я; до слабо змінних – професіоналізм, особливості мислення, сугестивність, рівень емоційності, досвід, характер уваги, ризикованість; до значно змінних – відповідальність, дисциплінованість, комунікабельність та ін. [1].

Отже, узагальнюючи все вище сказане, можна зробити висновок про те, що ПВЯ відіграють важливу роль в освоєнні і реалізації людиною діяльності; вони мають свою структуру, ієрархію, безліч визначень і класифікацій.

Класифікація, від якої ми будемо відштовхуватися у нашому дослідженні, запропонована С.П.Безносовим, Л.Ф.Шеховцовою і В.І.Тютюнник.

1.2. Професіографічний аналіз діяльності судді.

Вимоги до особистості кандидата на посаду судді

Відомий український правознавець, громадський діяч кінця XIX – початку XX ст. Б.О.Кістяківський зазначав: «...Більшість суддів становляться до своєї справи, яка вимагає невтомної роботи думки, без достатнього інтересу, без вдумливості, без усвідомлення важливості й відповідальності свого становища ... складні й заплутані юридичні справи вирішуються не на основі права, а в силу тієї чи іншої випадковості» [36]. Знаний російський юрист і громадський діяч того ж часу А.Ф.Коні писав: «Якими б досконалими не були правила діяльності, вони можуть втратити свою силу і значення у недосвідчених, грубих чи недобросовісних руках» [37]. Ці висловлювання підкреслюють важливість особистісних професійно релевантних якостей суддів для ефективного здійснення ними законного і справедливого судочинства.

У зв'язку з цим у науковій літературі останніх років активно висвітлюються дослідження психологічних особливостей професійної діяльності суддів, які базуються на теоретичному аналізі емпіричного матеріалу, нормативно-правової бази, вітчизняного та зарубіжного досвіду, результатом чого стала розробка професіограми суддівської професії. Професіограма – описово-технологічна характеристика професійної діяльності, що розроблена за певною схемою і відповідно до поставлених задач [54]. Необхідною частиною професіограми І.Данилюк та І.Козицька

називають психограму. Мета психограми – визначення психологічних характеристик суб'єкта праці, від яких залежить успішність виконання конкретної професійної діяльності (професійно важливі якості – ПВЯ) [20]. Тут насамперед мають на увазі уявлення про цілі діяльності, психологічні особливості (когнітивні, комунікативні, перцептивні та інші), психічні процеси, що актуалізуються під час виконання діяльності, та професійно важливі якості, що забезпечують її успішність.

Аналітичне професіографування зазвичай здійснюється у два етапи: 1)аналіз операціонально-технологічної структури праці, тобто пис основних задач та відповідних до них дій; 2)аналіз психологічної структури діяльності суб'єкта праці; диференціація на основі психологічних характеристик дій професійно важливих якостей (ПВЯ, психограми). Психограма визначає професійно важливі якості особистості судді, необхідні для забезпечення ефективності, продуктивності, надійності професійної діяльності [20].

Нижче ми наводимо порівняння двох професіограм судді, запропонованих російським науковцем Е.Ф.Зеєром (2013) та українськими дослідниками І.Данилюк з І.Козицькою (2016).

Таблиця 1.2.1.

Порівняння професіограм судді

	За Е.Ф.Зеєром (2013)	За І.Данилюк та І.Козицькою (2016).
Мета професійної діяльності	гностичні цілі праці	розгляд судових справ і ухвалення рішень відповідно до чинного законодавства (здійснення правосуддя на професійній основі)
Результат діяльності	-	ухвалення рішення у справі
Тип, клас професії	тип «людина-людина», клас Г, відділ Ф, група Б за Є.А.Клімовим, Р за Д.Голландом	«людина-людина», тобто провідним предметом праці є людина, групи, колективи, спільноти; гностичні
Знаряддя та засоби праці	-	Зовнішні знаряддя праці: професія судді пов'язана з оформленням документів та

	За Е.Ф.Зєром (2013)	За І.Данилюк та І.Козицькою (2016).
		застосуванням законів, нормативно-правових актів. Внутрішні, функціональні знаряддя праці: особистісні якості, здібності, навички судді
Престиж, імідж, статус професії	Професія судді - одна з самих престижних у сфері юриспруденції\$ більш, ніж гідний рівень заробітної плати, котрий практично щороку зростає	-
Міра проблемності трудових ситуацій	☐ Багатоплановість та евристичний зміст розв'язуваних судових завдань; ☐ варіативність та нестандартність ситуацій в умовах дефіциту часу; ☐ виражена організаторська спрямованість із великим числом комунікативних зв'язків; ☐ індивідуальний характер діяльності; ☐ висока відповідальність та соціальна значимість.	Висока - в роботі судді часто зустрічаються нові, складні ситуації, які вимагають творчої активності та нестандартного підходу
Соціально-психологічні параметри професії	<u>Основні особливості спілкування:</u> суддя постійно включений у процес спілкування. Воно відбувається як безпосередньо, і опосередковано. Комунікативна діяльність суду відрізняється різноманіттям взаємовідносин, що виникають у ході судового розгляду. <u>4 види взаємостосунків:</u> 1-«по вертикалі» - з учасниками судового розгляду (з державним обвинувачем, захисником,	→ <u>Міра колективності процесу праці:</u> професійна діяльність суддів пов'язана з великою кількістю міжособистісних контактів, у числі яких взаємодія з учасниками судового процесу, працівниками апарату суду, представниками громадськості та ЗМІ.. → <u>Міра самостійності в організації роботи:</u> суддя є організатором роботи працівників апарату суду, учасників судового процесу та є організатором власної діяльності. → <u>Особливості</u>

	За Е.Ф.Зєром (2013)	За І.Данилюк та І.Козицькою (2016).
	<p>підсудним) та іншими суб'єктами судового процесу (свідками, експертами тощо),</p> <p>2-«по горизонталі» - між суддею та народними засідателями, між державним обвинувачем та захисниками, між свідками, потерпілими, експертами та іншими учасниками процесу між громадянами, присутніми в залі,</p> <p>3-між підсудними у тому випадку, якщо їх кілька (групові справи),</p> <p>4- взаємини із судовою аудиторією як з певною групою людей, котру у ході суду вкрай важливо перетворити на аудиторію з єдиною психологічною спрямованістю</p>	<p><u>Трудової взаємодії:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • комунікативні контакти численні; • типи партнерів: відвідувачі суду та співробітники апарату суду; <ul style="list-style-type: none"> • коло партнерів мінливе
Емоційно-вольові параметри професії	<p>Психологічний дискомфорт, що виникає у судді у процесі судового розгляду справи, може негативно позначитися на якості ухваленого суддею рішення, і спричинити судову помилку, що є результатом, більшою мірою, непрофесіоналізму правозастосовника. Судова помилка – це засудження невинного, виправдання винного, випадки неправильної кваліфікації діяння, призначення несправедливого покарання.</p> <p>Наслідки судових помилок є вкрай несприятливими як для авторитету державної влади, правосуддя, так і загрожують фінансовими втратами для державної скарбниці</p>	<p><u>Характер відповідальності:</u> підвищена моральна відповідальність. Належить до групи професій з підвищеною моральною відповідальністю. Прийняті суддею рішення можуть впливати на фізичний, психічний, матеріальний стан окремої людини, групи людей або суспільства в цілому.</p> <p><u>Фактори, що викликають психічне напруження:</u> спілкування з правопорушниками, значне робоче навантаження, необхідність приймати остаточні рішення в умовах невизначеності (дефіциту інформації або ж її надлишку) та брати на себе моральну відповідальність (в умовах, коли наявна суперечлива інформація, емоційний та комунікативний тиск, який</p>

	За Е.Ф.Зєром (2013)	За І.Данилюк та І.Козицькою (2016).
		здійснюється на суддю з метою впливу на його остаточне рішення)
Характеристика основних кваліфікаційних та посадових обов'язків.	<p>Обов'язки суддів різних інстанцій визначаються законом. Головний обов'язок – здійснення правосуддя згідно Конституції та інших нормативних актів.</p> <p><u>Обов'язки включають:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ організацію та проведення судових засідань відповідно до встановлених правил; ☐ ведення справ вислуховування позивачів відповідачів обвинувачів, захисників, свідків звинувачення та захисту; ☐ визначення прав та обов'язків сторін, ознайомлення присяжних (у разі, коли справа ведеться присяжними) з особливостями законодавства; ☐ винесення та оголошення вироку; ☐ виконання родинних за змістом обов'язків; ☐ керівництво іншими працівниками. 	<u>Результат діяльності судді:</u> ухвалення рішення у справі.

Як бачимо, у наведених професіограмах є багато спільного, але при цьому зроблено дещо різні акценти у характеристиці професії. Тому вони обидві, швидше, доповнюють одна одну і надають можливість більш різнобічно проаналізувати вимоги, які ставить професія до особистості людини, котра претендує на її освоєння.

Важливою складовою професіограми є психограма – опис психологічних характеристик конкретної професійної діяльності, сукупності

психофізіологічних і особистісних якостей працівника, важливих для її успішного здійснення [14].

Е.Ф.Зеєр [29] виділяє такі важливі пункти її характеристики психограми судді, які наведено нижче.

I. Загальна характеристика праці.

1. Фотографія робочого дня. Теоретично, робочий день судді починається о 8:00. Однак багато суддів приходять раніше, за 30-40 хвилини, щоб спокійно, уважно вивчити справи, заплановані на день. Як правило, о 8:00 вже розпочинаються судові засідання. Графік їх розписано на 2-3 тижні вперед. За день суддя розглядає від однієї до трьох кримінальних справ, залежно від складності та обсягу справи. Навантаження у цивільних справах часом сягає 10-12 справ на день. Якщо кримінальні справи, як правило, розглядаються в одному судовому засіданні, то з цивільними справами таке відбувається рідко.

2. Опис та оцінка динамічних факторів праці. Працездатність судді протягом дня не залишається однаковою. З ранку потрібен якийсь період впрацювання, що переходить у період максимально сталої працездатності. Через три години настає спад, втома. Після обідньої перерви знову потрібен період впрацювання, а ближче до кінця робочого дня з'являється глибша втома, ніж перед обідом, що може спровокувати помилки в роботі. Для багатьох працівників судової системи характерні обмеження рухової діяльності, робота у сидячому положенні.

3. Вплив умов праці на динамічні процеси роботи. Судді частіше всього працюють згідно з нормованим графіком. Як правило, це восьмигодинний робочий день з обідньою перервою протягом години та два вихідні дні на тиждень.

4. Психологічна характеристика робочого місця та трудових дій.

Умови праці, у яких відбувається діяльність суддів багато в чому визначають їх працездатність та психологічний комфорт. Значну частину

своїх функцій суддя виконує у залі судового засідання. Решта роботи протікає у його робочому приміщенні – кабінеті, обладнаному комп'ютером.

У судовій системі України діє комплекс АРМ – автоматизоване робоче місце, що складається з загального і спеціалізованого програмного забезпечення у формі локального програмного забезпечення або захищеного веб-сервісу та призначене для автоматизації діяльності користувача автоматизованої системи документообігу суду в межах його повноважень та компетенції. Порядок роботи з автоматизованого робочого місця встановлюється адміністратором на основі Рішення Рада суддів України "Щодо Положення про автоматизовану систему документообігу суду" від 26.11.2010 N 30 https://ips.ligazakon.net/document/mus14346?an=1470&ed=2018_03_02&dtm=&le=.

5. Психологічний аналіз помилкових процесів. Головними причинами суб'єктивних помилок суду можуть бути: професійна непридатність (слабкий теоретичний рівень підготовки, наявність психофізичних факторів, що виключають можливість використання даної людини на слідчій роботі); фізичний та психологічний стан судді у досліджуваній судовій ситуації, наприклад, хвороба, страх; недостатня підготовка до виконання даної тактичного завдання; неправильна організація праці.

II. Вимоги до психічних процесів.

1. Психомоторика. Судді в основному займаються розумовою діяльністю, яка відбувається переважно сидячи. Тому судді необхідно мати таку якість, як посидючість. оскільки найчастіше засідання йдуть по кілька годин, що потребує певної витримки.

2. Сенсорна та перцептивна сфери. Важливу роль у діяльності судді відіграють особливості сенсорних модальностей. Важлива швидкість та точність сприйняття суддею матеріалів справи і показань, що надійшли до нього (точний окомір, добре розвинена система слухового аналізатора тощо).

Також суддя повинен уміти зчитувати невербальну інформацію із клієнтів, свідків тощо для найповнішого уявлення про те, що відбувається.

3. Професійні особливості пізнавальних процесів. Для адекватної оцінки чужих вчинків суддя і сам має бути людиною високих моральних принципів та уявлень. Наявність у судді морально-психологічних якостей сприяє всебічному та об'єктивному розгляду справ.

Професія судді належить до професій виключно розумової (творчої чи інтелектуальної) праці. У процесі роботи важлива діяльність сенсорних систем, уваги, пам'яті, активізація мислення та емоційної сфери. У когнітивній (пізнавальній) сфері особливу роль відіграють такі якості мислення, як аналітичність, критичність, логічність, вміння порівнювати, узагальнювати, класифікувати дані, виділяти головне та найбільш суттєве.

Найчастіше прийняття рішень має здійснюватися оперативно в умовах дефіциту часу.

Серед властивостей пам'яті особливу роль відіграють оперативність у переробці інформації, відбір цінної інформації та її передача на довготривалу пам'ять, точне та повне знання законодавства та процесуальних норм юридичної діяльності.

Особливо важливими для судді є такі властивості, як стійкість при вивченні та складанні важливої для суду документації, концентрація уваги, розподіл та переключення уваги у складних та динамічних ситуаціях судового процесу,

Серед властивостей сприйняття особливо важливими є об'єктивність, спостережливість.

Мовлення судді має відрізнятися високою культурою, лаконічністю, чіткістю, виразністю, строгістю у формулюванні суджень.

Уява судді має поєднувати у собі репродуктивні та творчі функції, і навіть функції прогнозування (антиципації), тобто. здатність у конкретних образах передбачати результати запланованих судових засідань та наслідків

прийнятих судових рішень, що дозволяє уникнути діяльності судді примітивних та непрофесійних дій методом «проб і помилок» [31].

III. Вимоги до емоційно-вольової сфери.

1. Характеристика переважаючих емоційних станів. Одним із явних станів може бути стан емоційної напруги, як при ухваленні рішення (коли зважені всі «за» і «проти»), а особливо при оголошенні результатів у залі суду, оскільки процеси, що проходять там часто бувають спільні (відкриті).

2. Типовий рівень нервово-психічної напруги праці. Робота судді відбувається в умовах підвищеної нервово-психічної напруги, у веденні знаходиться одночасно велика кількість справ, доводиться контактувати з багатьма людьми, які не завжди доброзичливо налаштовані щодо того, що відбувається. Нерідко учасники розглядів залишаються незадоволеними рішеннями суду, не можна виключити і прямий тиск представників криміналітету (хоча в цьому випадку закон суддів захищає: за неповагу до суду, загрози чи наклеп щодо осіб, що здійснюють правосуддя, передбачена строга відповідальність, аж до позбавлення волі, а за посягання на їхнє життя - аж до довічного ув'язнення).

3. Особливі вимоги до емоційно-вольової сфери. Для виконання своєї регулюючої ролі суддя повинен мати такі якості, як самоконтроль, емоційна стриманість, вміння зберігати спокій у напружених ситуаціях, вимогливість до форми поведінки та висловлювань осіб-учасників. Важливими є такі вольові якості як: принциповість, лідерство, наполегливість, самоконтроль, дисциплінованість.

4. Воля та її особливості, основна спрямованість вольового процесу. Вольові характеристики є також важливими параметрами оцінки особистості судді. Часто на суддю впливає фактор психологічного характеру, а саме спрямований на вибірковість смислового сприйняття суддею матеріалів кримінальної справи, висновків попереднього слідства, які зміцнюють його психічну установку у процесі засвоєння ним "знань про винність". Суддя

повинен мати силу волі і морально-психічну стійкість, щоб протистояти сугестивному впливу інформаційного простору, який його оточує [24].

IV. Типові психологічні стани у процесі праці.

1. Монотонія та втома. Судді мають високий рівень стресу. Це пояснюється тим, що суддя на робочому місці має приймати швидкі, самостійні та дуже відповідальні рішення.

Може виникати також стан втоми та монотонії, оскільки при вивченні справ суддя довго займається кропіткою одноманітною роботою, що вимагає напруги як аналізаторів, і фізичного стану загалом (сидяча постава).

V. Ансамблі професійно значимих якостей (ключові кваліфікації).

1. Загальна та специфічна спрямованість особистості. Складовою частиною професійного спрямування особистості судді буде його професійний обов'язок, який припускає турботу про професійну честь, про постійне вдосконалення професійної майстерності, прагнення виховувати симпатій діяльністю та особистим прикладом поваги до закону, правосуддя, суду. Почуття обов'язку полягає також у моральній відповідальності судді за правильність розгляду та вирішення кримінальної справи. До якості, необхідних судді, потрібно віднести терплячість, скромність, розважливість, повагу до закону, знання життя, ерудицію, високий рівень культури, людяність. Важливо, що вони не тільки зумовлюють успішне здійснення суддівських обов'язків та доведення кожної справи відповідно до вимог закону, а й сприяють формуванню суддівського переконання, вільного від сторонніх впливів. Для судді має бути характерною є мотивація «досягнення успіху» [31].

2. Соціально-професійна відповідальність. Особливою відмінністю рисою професії судді є необхідність приймати рішення самостійно без будь-якої допомоги чи консультації. Судді повинні вміти ретельно та швидко продумувати всі свої професійні рішення та дії, оскільки відповідальність лежить лише з їхніх плечей.

3. Оптимізм. Безсумнівно, повинен виявлятися в якості особистості судді, адже це віра у майбутнє, успіх, позитивне ставлення до світу. Позитивний настрій з однієї сторони – це добре, тому що суддя вірить у тому числі й у себе. З іншого боку – це може бути віра у найкращі якості людини, що може підштовхнути суддю до недостатньо критичного ухвалення рішення [34].

4. Навіюваність як бажана чи небажана властивість особистості. У професії судді така властивість особистості як навіюваність, є небажаною. При дослідженні справи суддя часто стикається з упередженнями своїх колег, свідків про винність/невинність особи. Оскільки однією з важливих якостей судді є незалежність, рішення повинні бути прийняті лише ним, та не повинні залежати від когось. Саме тому так високо цінується здатність судді абстрагуватися від думки оточуючих та виносити рішення тільки спираючись на об'єктивні факти та докази.

5. Морально-психологічна стійкість. Професійний обов'язок судді поєднується з високими етичними вимогами, що мають значний вплив на правосуддя. Серед таких моральних категорій першорядне місце займає суддівська совість, котра виражає самооцінку діяльності та самоконтроль переконання з позиції не лише норм моралі, а й тих правових вимог, які надалі будуть до прийнятого у справі рішення. Суддівська совість не тільки змушує суддю співвідносити ці рішення з правовими розпорядженнями та нормами моральності, але й наказує діяти у відповідності до сформованих переконань, протистояти зовнішнім негативним впливам [39].

6. Професійні та інноваційні здібності. Мислительні можливості судді дуже важлива складова його діяльності. Це практичне мислення, і на кожному своєму етапі воно пов'язане з певними практичними проявами. Розумова діяльність судді здійснюється на шляху переходу від абстракції до живої дійсності, практики. Судові справи надзвичайно різноманітні як за обсягом, і характером (кримінальні, цивільні, адміністративні). Різноплановість роботи судді передбачає чималу загальну та юридичну

ерудицію, вміння приймати рішення у найрізноманітніших ситуаціях, часто на основі суперечливої інформації [45].

7. Особливості темпераменту. У характері мають переважати такі риси як ідейність, чесність, принциповість, ініціативність, організованість, оптимізм.

У психограмі судді також зазвичай зазначаються протипоказання та обмеження здійснення професійної діяльності і характеристика профнепридатності. У зв'язку з цим І.Данилюк і І.Козицька [20] у своєму варіанті психограмі судді виділяють окремий розділ «Особистісні якості (їх наявність або відсутність), що ускладнюють професійну діяльність судді»:

- Наявність хронічних психічних захворювань.
- Наявність розладів у роботі пізнавальних психічних процесів.
- Відсутність орієнтації на прийняті морально-етичні норми (відсутність здатності здійснювати правосуддя незалежно, безсторонньо, об'єктивно, неупереджено, справедливо; порядність, чесність).
- Відсутність таких особистісних якостей або навичок як: організаційні та самоорганізаційні навички, рішучість, впевненість та оперативність при розгляді справ, працьовитість, логічність, аналітичний склад та критичність мислення.
- Наявність психотизму, нейротизму.

Важливим для розуміння вимог професії судді до претендента є знання про ті наслідки для його особистості, які можуть набути вигляду професійно зумовлених особистісних деформацій. Щодо видів особистісних деформацій суддів, то тут у науковій психологічній літературі виділяють такі:

1. правовий нігілізм (виражається в неповажному ставленні до права, невіри в його загальнокорисну роль у соціальному житті та запереченні цінності правового регулювання),

2. правовий інфантилізм (невихованість правової свідомості, обумовлена недостатніми для успішної професійної діяльності юридичними знаннями та навичками виконання службових функцій),

3. негативно-правовий радикалізм (неповага до права у негативних радикалів трансформується в протиправний намір використовувати посадове становище в особистих корисливих, кар'єрних та інших антисоціальних цілях),

4. спекулятивно-правовий популізм (виражається у суб'єктивному настрої посадової особи на зовнішню афектацію своєї персони та результатів діяльності, на підкреслення виняткової значущості свого ставлення до справи та прагнення на цій основі зміцнити свій соціальний та службовий статус; це ідейно-психологічна готовність «працювати на публіку»),

5. морально-правовий конформізм (характеризує правосвідомість посадової особи, яка орієнтується у своїй діяльності на зразки та стандарти рольової поведінки, культивованого у цій соціальному середовищі. Виражається пасивним сприйняттям правової дійсності, пристосуванням під сформовані стандарти морально-правової поведінки, прагненням догодити колегам по роботі та начальству) [52].

Отож, професія судді є однією з найскладніших юридичних професій. У діяльності судді реалізується значна кількість спеціальних якостей та навичок особистості.

Щоб найточніше скласти список ПВЯ судді, крім професіографування, ми використали метод аналізу наукової літератури з цієї проблеми і дізналися, які ПВЯ судді виділяють різні автори.

А.В.Дулов вважає, що до ряду психологічних якостей, якими варто володіти судді входять: відповідальність, організованість, комунікабельність, тактовність, доброзичливість, витримка, неупередженість, об'єктивність, гнучкість психіки, дисциплінованість, акуратність [25].

І.М.Сорокотягін зупиняється на таких 8 якостях: високий рівень правосвідомості, рішучість, уважність, об'єктивність, принциповість, стресостійкість, гнучкість мислення, працездатність [62].

Г.Абдігалієва до особистих якостей, необхідних судді, відносить скромність, розсудливість, знання життя, ерудицію, високий рівень культури, людяність [цит.21].

Автором іншої класифікації виділено такі ПВЯ: стресостійкість; розвинене логічне мислення; хороша довготривала пам'ять; підвищена уважність; педантичність; відповідальність; самостійність; комунікабельність; незалежність; моральна стійкість; добра здатність до переключення уваги; холоднокривність; чітка дикція; розвинена інтуїція; вміння грамотно формулювати свої думки [цит. за 68].

В.Л.Васильєвим виділено 5 головних сторін діяльності судді, які співвідносяться з ПВЯ:

- соціальна (виховання великої кількості людей, висока відповідальність за прийняті рішення, об'єктивність);
- реконструктивна (інтелект, пам'ять, аналітичне мислення, уява, інтуїція);
- комунікативна (емоційна стійкість, вміння слухати та вести діалог);
- організаційна (дисциплінованість, цілеспрямованість, наполегливість та ін);
- посвідчувальна (загальна та спеціальна культура писемного мовлення, навички складання письмових документів та ін.) [10].

Найбільш значущі якості, які дозволяють судді бути успішним у своїй професійній діяльності, О.О.Караванов поділяє на 7 наступних груп:

- 1) Високий рівень розвитку інтелектуальної активності, розвинений абстрактний і вербально-смісловий інтелект;
- 2) Усвідомлена, адекватна професійна мотивація, де основним мотивом є здійснення правосуддя з урахуванням закону;
- 3) Високий рівень самоконтролю, емоційної саморегуляції, стресостійкість;
- 4) Комунікативні здібності, а також здатність конструктивно вирішувати конфліктні ситуації;

5) Самостійність та відповідальність, впевненість у собі, здатність протистояти груповому впливу;

6) Гуманні риси, емпатійність, вдумливість та вміння зрозуміти особливості іншої людини;

7) Морально-нормативна усвідомлена позиція [35].

М.О.Цільмак [66] наголошує на необхідності введення до напрямів конкурсного відбору на посаду судді обов'язкового професійно-психологічного вивчення особистості кандидата у судді. При цьому великий акцент автор робить на вольових якостях особистості судді (цілепокладаючі якості, саморегулятивні, самоорганізаційні, морально-вольові якості), однак підкреслює, що їх потрібно вивчати у комплексі з іншими групами ПВЯ – психофізіологічних, інтелектуальних, моральних, лідерських, комунікативних, соціально-спрямованих, перцептивних, контрольоно-оціночних, специфічних.

Закон України «Про судоустрій та статус суддів» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> закріплює нове положення про необхідність перевірки особистих морально-психологічних якостей кандидата на посаду судді. Важливими факторами правильної інтерпретації поняття особистих морально-психологічних якостей є їх визначення та конкретизація, а також з'ясування ступеня їх значущості та пріоритетності для ефективної професійної діяльності судді. Наступним завданням є забезпечення належних та ефективних процедур психологічного добору, оцінювання та підготовки кандидатів на посаду судді.

1.3. Співвідношення професійно важливих якостей судді та адвоката як потенційного кандидата на посаду судді

Адвокат є представником захисту у суді. Його діяльність обумовлена специфікою соціально-психологічної ролі. Адвокат – захисник усіх прав та інтересів підсудного. Він покликаний найбільш кваліфіковано реалізувати

основне завдання правосуддя: засудження та покарання повинні піддаватися тільки ті особи, які, безумовно, винні у вчиненні злочинів, тоді як невинні особи мають бути звільнені від необґрунтованих звинувачень. Наполегливий, важливий, кваліфікований захист - одна з гарантій того, що жоден невинний не буде відданий суду та засуджений, що жодне рішення, прийняте слідчими чи судовими органами, не порушить права та законні інтереси обвинуваченого [47].

За своєю психологією адвокат в ідеалі - це високоосвічений інтелектуал, активна і публічна правозаступницька постать у сфері судочинства й інших державних інстанціях, де відбуваються процеси захисту та відновлення конституційних прав фізичних та юридичних осіб [6].

М.Р.Мазур [44] підкреслює такі психологічні особливості професійної діяльності адвоката:

1) Жорстка, процесуально визначена правова регламентація – адвокат не обмежений у своїх волевиявленнях щодо вибору засобів організації та виконання роботи, однак щоразу подумки повинен зіставляти майбутні дії із нормами законодавства, які регламентують ці дії.

2) Дефіцит часу – адвокат зазвичай працюють в умовах цейтноту і великого потоку інформації, що породжує стан нервової напруженості. Тому дуже важливі добре розвинені навички і здібності самоорганізації.

3) Емоційно-насичений характер діяльності – професійні ситуації у діяльності адвоката нерідко носять глибокий як емоційно-позитивний, так і емоційно-негативний характер, що виступає додатковим чинником нервово-психічного напруження і зумовлює необхідність розвитку в структурі особистості адвоката таких важливих якостей як психічна стійкість і висока здатність до емоційної саморегуляції.

4) Підвищений рівень професійної відповідальності. Відповідно до статті 12 Правил адвокатської етики, адвокат повинен стверджувати повагу суспільства до адвокатської професії, її сутності та громадського призначення, сприяти збереженню та підвищенню поваги до неї у

суспільстві. Тут варто додати зауваження, які висловлює Л.А.Скабеліна [61]. Дослідниця пише, що приступаючи до виконання тієї чи іншої складової професійної діяльності, адвокат має усвідомлювати та суб'єктивно-емоційно переживати її ціну з точки зору соціальної значущості. Однак, продовжує вона, на жаль, у сучасному світі відзначають тенденцію втрати розуміння юридичної практики як покликання, обов'язку, місії служіння закону.

Важливо додати ще таку обставину як 5) відсутність владних повноважень. Здійснюючи правову допомогу в тій чи іншій справі, адвокат не володіє жодними владними повноваженнями. Рішення приймаються державними чиновниками - слідчим, суддею, прокурором чи іншими, залежно від характеру справи. Основна та єдина зброя адвоката - це професійні знання у правовій та законодавчій сферах і вміння використати їх у законних інтересах свого клієнта [67].

Поряд з описаними вище особливостями потрібно сказати ще й про те, що специфіка захисту, різноманіття його завдань надають діяльності захисника в процесі розслідування та судового розгляду кримінальної справи особливі риси, до яких належить насамперед односторонній характер захисної діяльності: необхідність пізнання обставин, які переважно виправдовують або пом'якшують провину обвинуваченого [70].

Діяльність адвоката різноманітна, багатогранна і потребує розвитку цілого ряду здібностей. У першу чергу це розумові здібності. Вони включає: критичність розуму, його самостійність, глибину, допитливість; швидкість розумового орієнтування; швидкість мислення. Крім того, адвокату для успіху у професійній діяльності необхідні розвинені комунікативні здібності, що забезпечують ефективне професійне спілкування. Вони включають: здатність встановлювати психологічні контакти, підтримувати їх; проникливість, здатність розуміти внутрішній світ іншої людини; здатності до співпраці, досягнення компромісу, вирішення конфліктних ситуацій; вільне володіння вербальними та невербальними засобами спілкування [41].

Адвокат має бути наділений і організаторськими здібностями. Під ними розуміють, по-перше, здатність згуртувати групу, надихнути її на виконання поставленої задачі; по-друге, здатність правильно організувати свою власну роботу, планувати та контролювати її. У досвідченого адвоката виробляється своєрідне відчуття часу - вміння правильно розподіляти справи, укладатися в намічені терміни [44].

Людина, яка вибрала професію адвоката, повинна мати схильність до роботи з людьми, інтерес до людей, потреба у наданні їм допомоги, прагнення вдосконалювати вміння та навички, пов'язані з цією потребою. Мотиви для професійної діяльності адвоката можуть бути різними, у тому числі: мотив розуміння призначення професії (прагнення справедливості, захист прав громадян, будівництво правового суспільства); мотив надання допомоги іншим людям (альтруїзм); мотив престижу професії у суспільстві; мотив соціального співробітництва у суспільстві; мотив самореалізації у професії, досягнення успіху [9].

Для детальнішого вивчення особливостей професійної діяльності адвоката – її труднощів, переваг та специфіки загалом, варто звернутися до його формалізованої професіограми, яка дозволить більш глибоко поринути у досліджувану нами тему. Далі ми застосуємо, як і у випадку із професією судді, метод професіографування на основі підходу, запропонованого Є.Ф.Зеєром [29].

А. Соціальна та професійна характеристика професії

1. Назва професії та спеціальності за офіційно прийнятою номенклатурою. Фахівець із юридичного захисту громадян чи організацій.

2. Таксономічні дані: форма, тип, клас, група, спеціальність. Тип людина-людина, клас Г – гностичні професії, відділ: Ф (пов'язано з перевагою функціональних засобів праці), група: М (робота в умовах із підвищеною моральною відповідальністю за життя та честь людини) за Є.А.Клімовим, С (соціальний) за Д.Голландом, евристичний (творчий) тип професії.

3. Назва робочого посту (конкретизована стосовно даної форми професіограми). Адвокат.

4. Престиж, імідж, статус професії у цій галузі, регіоні, професійній групі. Висока професійна етика адвоката забезпечує престиж цієї професії. Представники адвокатури є затребуваними на ринку праці.

5. Посадовий оклад та його оцінка. Витрати адвоката – це один із факторів, який зупиняє людей змінювати свою професійну практику задля статусу адвоката. Адвокатська діяльність, на відміну від судді, належить до підприємницьких видів діяльності, тобто це самозайнятість, отже, адвокат сам виплачує податки зі своєї діяльності та податки, пов'язані зі своїм працевлаштуванням, сам повинен забезпечити собі приплив клієнтів тощо [51].

6. Характеристика основних кваліфікаційних та посадових обов'язків. Основним змістом роботи адвоката є надання юридичної допомоги громадянам та організаціям, представлення їх інтересів у суді та в інших випадках (залежно від запиту). Трудова діяльність адвоката не обмежується тільки судовим представництвом, але також включає консультації та довідки юридичної спрямованості; складання претензій, позовних та інших заяв та інших документів, що мають правовий характер; захист прав та інтересів громадян в органах державної влади [6].

7. Необхідна освіта. Адвокатом може стати громадянин (громадянка), який(а) має вищу юридичну освіту за рівнем спеціаліст чи магістр, або вчений ступінь з юридичної спеціальності (кандидата чи доктора юридичних наук), володіє державною мовою, а також має 2 роки юридичного стажу (з яких 1 рік помічником адвоката) або 2 роки юридичного стажу (не помічником адвоката) й готовий(а) пройти стажування після складання іспиту адвоката.

8. Основні особливості спілкування. Основою діяльності адвоката є спілкування з різними людьми. Насамперед, це спілкування з клієнтами. Воно займає більшу частину часу. Саме здатність встановлювати довірчий

контакт у спілкуванні виступає головним інструментом у розумінні та ефективній взаємодії адвокат з клієнтом. Наступною стороною, з якою адвокат активно веде діалог, є учасники судового процесу (прокурор, суддя, присяжні). Спілкування тут має формальний характер і підпорядковане суворим правилам (виявляти стриманість і такт). Неприпустимі суперечки адвоката із судом; неприпустимі образи або нетактовні висловлювання на адресу учасників процесу тощо. Спілкування з колегами-адвокатами може мати неформальний характер, але також існують етичні правила поведінки та спілкування адвоката з колегами [44].

Публічна промова адвоката у суді також є формою спілкування. Часто саме з цих промов можна відрізнити хорошого адвоката. Промові адвоката у судовому процесі надається дуже важливе значення у справі захисту обвинуваченого. У будь-якому правовому суспільстві класичний образ адвоката асоціюється насамперед із його промовою. У промові повинні бути присутніми всі найкращі елементи професіоналізму та ораторського мистецтва [37]. Адвокат повинен знаходити нестандартні прийоми звернення до слухачів, які активізують їх сприйняття та емоції (риторичні питання, смислові наголоси, виразна лексика, активна міміка та пантоміміка).

Таким чином, для ефективної роботи адвокатом у його комунікативній сфері мають переважати такі аспекти, як: інформативність, соціальна активність, здатність до передачі і розуміння вербальної та невербальної інформації доступною для людини мовою, інтерактивність (екстравертованість, здатність до постійної взаємодії, комунікабельність), уміння встановлювати довірчий контакт із обвинуваченим, або довірцем, знаходити підхід до слідчого, прокурора, судді та інших учасників кримінального процесу [9].

10. Характеристика вимог професії до безпомилковості та надійності. Помилки слідчого, а згодом прокурора використовуються захистом на користь обвинуваченого. Помилки адвоката полегшують кримінальне переслідування його підзахисного. Відшкодування збитків – одна з форм

відповідальності, яка може бути покладена на адвоката, який припустився професійної помилки. Наслідки помилок адвоката можуть дорого коштувати клієнту – від значних фінансових втрат до позбавлення волі. Тому безпомилковість у праці юриста – одна з основних складових його діяльності[6].

Б. Психограма.

І. Загальна характеристика праці.

1. Фотографія робочого дня. Дослідження діяльності адвоката, виконане Н.Г.Шевченко [цит. за 68], показало, як співвідносяться один з одним за часовими витратами робота з нормативною базою та документацією, професійне спілкування з фізичними та юридичними особами та відстоювання в суді інтересів підзахисних та довіритель (Рис.1.3.1).

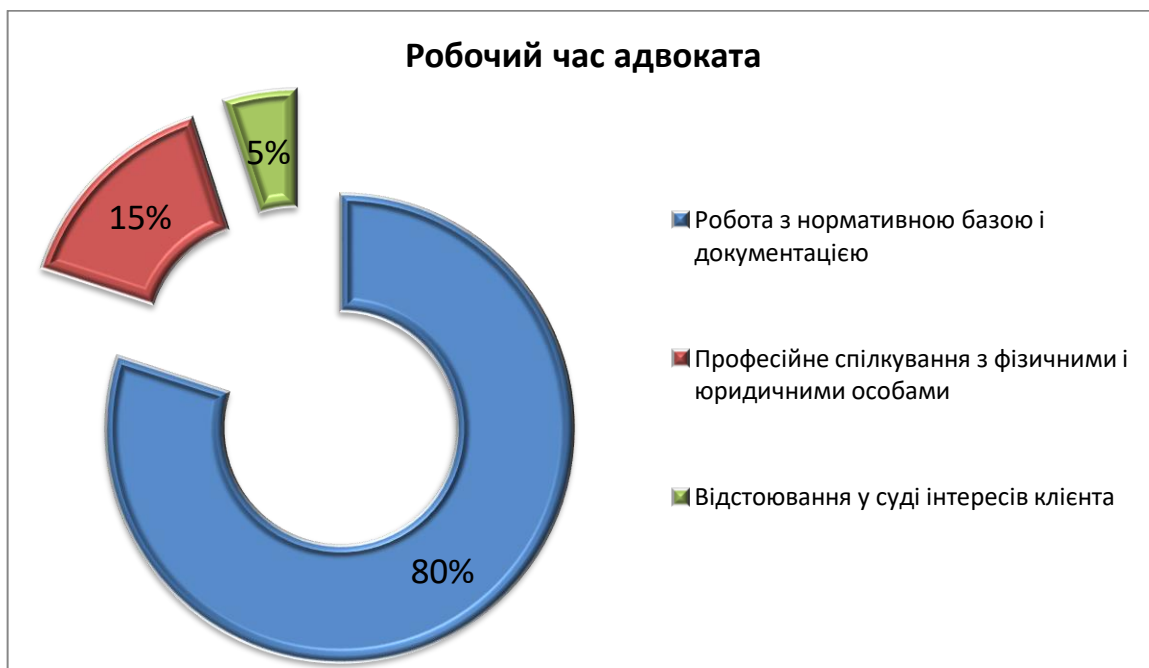

Рис. 1.3.1. Співвідношення за часовими витратами різних сфер діяльності адвоката (за Н.Г.Шевченко)

Часто робочий день включає такі справи: відвідування офісу, перевірка пошти та вивчення нової документації, підготовка відповідей та направлення запитів у поточних справах, участь у одному-двох судових процесах, ділові зустрічі, проведення усних консультацій, укладання документів, телефонні

дзвінки, моніторинг законодавства. Робочий день у звичайному режимі триває з 10 до 17 години, перерви на обід часто не буває, або буває, але «на ходу». А от робочий день в авральному режимі може тривати з 7 ранку до 23 годин. Діяльність передбачає відрядження. Їхня тривалість, а також дальність поїздки залежить від справи.

2. Опис та оцінка динамічних факторів праці (працездатність, втома, надійність, безпомилковість тощо). За великого навантаження адвокати безперервно працюють протягом багатьох годин, ігноруючи свою потребу хоча б у короткочасному відпочинку. Дратівливість, головний біль, млявість, безсоння як наслідки перевтоми ведуть до зниження працездатності. Тому адвокатам важливо уникати перевтоми шляхом раціонального тайм-менеджменту.

3. Вплив умов праці динамічні процеси роботи. Найчастіше у представників адвокатури немає нормованого робочого графіку, так як вона залежить від того, є справи (кримінальні, громадянські) чи ні. Також на процес роботи може негативно впливати сидячий спосіб життя

4. Психологічна характеристика робочого місця та трудових дій. Умови праці адвоката визначають його працездатність та психологічний комфорт. Більшість робочого дня адвокат проводить на своєму робочому місці або в суді або інших установах, куди необхідно виїхати на виконання своїх професійних обов'язків. Робоче місце зазвичай оснащено сучасними технічними засобами (оргтехніка), комп'ютером або ноутбуком із можливістю виходу в Інтернет. Зручним у роботі показали себе автоматизовані робочі місця (АРМ-юристів) на базі персональних комп'ютерів, які все частіше використовуються юристами.

5. Психологічний аналіз помилкових процесів. Головними причинами помилок у роботі адвоката можуть бути: професійна непридатність (слабкий рівень підготовки з правових питань, наявність психофізичних факторів, що заважають ефективній роботі - неуважність щодо матеріалів справи); фізичний стан (хвороба, нездужання), неправильна організація праці.

II. Вимоги до психічних процесів.

1. Психомоторика. Адвокати у своїй роботі займаються переважно розумовою діяльністю. Проте динаміка, як і статика також властива даній професії, оскільки доводиться знаходити та опитувати нових свідків у справі та вивчати великий обсяг документації, що вимагає від адвоката певної витримки та посидючості.

2. Сенсорна та перцептивна сфери. У діяльності адвоката відіграють важливу роль швидкість і точність сприйняття матеріалів, що надійшли до вивчення справи та показань (добре розвинена система зорового та слухового аналізатора тощо. Увага повинна характеризуватись стійкістю та швидкою переключення.

3. Професійні особливості пізнавальних процесів. Професія адвоката передбачає виключно розумову (творча або інтелектуальна) працю. Інтелектуальна сфера повинна бути дуже добре розвинена і включати такі якості, як кмітливість, винахідливість, допитливість, аналітичність і логічність мислення, критичність, вміння помічати протиріччя, стратегічність, здатність швидко знаходити рішення в умовах дефіциту часу, ерудованість, спостережливість, уяву, здатність мислити від загального до приватному (дедуктивний метод), класифікувати, порівнювати. Важлива здатність тривалий час зосереджуватися на одному виді діяльності.

Ефективним у діяльності адвоката буде високий рівень розвитку у нього короткочасної та довготривалої пам'яті. Особливо важливими для адвоката є такі властивості уваги, як стійкість при вивченні та складанні важливої документації, концентрація уваги, розподіл та перемикання уваги в складних ситуаціях (наприклад, у судовому процесі, так як несподівано для адвоката можуть виникнути непередбачувані обставини у справі). Серед властивостей сприйняття особливо важливими є об'єктивність та спостережливість. Уява також має поєднувати у собі репродуктивні та творчі функції і навіть функцію прогнозування [52].

III. Вимоги до емоційно-вольової сфери.

1. Характеристика переважаючих емоційних станів. Для діяльності адвоката характерним емоційним станом може бути «емоційна напруга». Обставини справи часто можуть бути не на користь підсудного – це накладає на адвоката велику відповідальність, яка може супроводжуватися напругою та з'явитися для нього додатковим стрес-фактором.

2. Типовий рівень нервово-психічної напруги праці. Часто у професійній діяльності адвокатам доводиться стикатися з нерозумінням, екстремальними ситуаціями, протидією (наприклад, з сторони обвинувача, рідних потерпілого). Це зобов'язує фахівця підвищувати свої навички та вміння вести переговори, знаходити компроміси у конфліктах, бути стійким до стресів.

3. Особливі вимоги до емоційно-вольової сфери. Здатність зберігати спокій у напружених ситуаціях, самоконтроль, емоційна стійкість.

4. Воля та її особливості. Вольова сфера адвоката має бути достатньо розвинена для вирішення професійних завдань і включати наступні якості особистості: рішучість, самостійність, принциповість, дисциплінованість, наполегливість, самовладання, цілеспрямованість [61].

IV. Типові психологічні стани у процесі праці.

1. Монотонія та втома. Для діяльності адвокатів характерні вимога до підвищеної працездатності (можливі коливання навантаження протягом дня); емоційна напруженість під час виконання професійних завдань; відчуття виснаженості (психічної та фізичної) наприкінці робочого дня.

Монотонія може виникати під час тривалої роботи з документацією, якої у адвоката досить багато, тому що паралельно може вивчати кілька справ [52].

V. Ансамблі професійно значимих якостей (ключові кваліфікації).

1. Загальна та специфічна спрямованість особистості. Професійна спрямованість особистості – це система і переконань людини, що позначається на її професійній діяльності. Специфічною для адвоката буде

спрямованість його світогляду на дотримання ним та суспільством правових поглядів та уявлень, які дають знання та розуміння про існуючу правову дійсність. Правосвідомість адвоката має бути розвинена на вищому рівні та відрізнятися зрілістю, повнотою, структурованістю, а також глибокою переконаністю та усвідомленістю. Характерною для адвоката мотивацією має бути «досягнення успіху». Спрямованість особи повинна носити екстравертивне забарвлення, оскільки діяльність передбачає взаємодію Космосу з іншими людьми, публічність [51].

2. Соціально-професійна відповідальність. Професійна відповідальність адвокатів включає дискваліфікаційний елемент, припускаючи, що особа, до якої застосовано цей захід відповідальності, а саме, позбавлення статусу адвоката, не матиме більше можливості займатися адвокатською діяльністю поза корпорацією [44].

3. Оптимізм. Надзвичайно важливий, тому що від нього залежить готовність адвоката братися за складні справи і вирішувати їх. Оптимізм адвоката вселяє в клієнта впевненість та бажання працювати з цим професіоналом.

4. Навіюваність як бажана чи небажана властивість особистості. Адвокат – представник вільної професії, незалежний професійний радник із юридичних питань. Це означає, що при ухваленні рішень він керується лише своїми знаннями та досвідом. Об'єктивність тут грає провідну роль, оскільки адвокат не повинен надто сильно включатися у відносини співпереживання клієнту та забувати свою професійну функцію. Якість навіюваності шкодитиме ефективній професійній діяльності адвоката [47].

5. Морально-психологічна стійкість. Систему професійної мотивації адвоката повинні становити такі якості: прагнення до справедливості, патріотизм, любов до істини та почуття обов'язку [67].

6. Професійні та інноваційні здібності. Мабуть, одна з найважливіших складових професійної діяльності адвоката – це його розумові здібності. Практичне мислення адвоката спрямоване на обмірковування та підготовку

схеми свого виступу в судовому процесі, надання переконливих фактів, що пом'якшують вину підсудного. Так як адвокат спеціалізується на кримінальних, цивільних або арбітражних справах, його кругозір повинен дозволяти орієнтуватися у всіх цих сферах.

7. Особливості темпераменту. У характері мають переважати такі риси як чесність, організованість, цілеспрямованість, гуманізм, справедливість, самовладання, тактовність. Небажаними для цієї професії будуть – брехливість, егоїзм, лінь, грубість, невпевненість у собі, безініціативність [61].

VI. Протипоказання та обмеження.

1. Особливі вимоги до безпеки праці. Робота адвоката часто буває пов'язана з веденням справ, пов'язаних з особливо небезпечними злочинами, тому люди, що займаються юридичними професіями, часто ризикують своєю особистою безпекою, а часом і життям.

2. Характеристика профнепридатності. На набуття статусу адвоката та здійснення адвокатської діяльності не має права претендувати особа, яка визнана недієздатною або обмежено дієздатною у встановленому законодавством порядку, а також мають непогашену або незняту судимість за скоєння умисного злочину.

3. Статеві обмеження. Статевих обмежень дана професія не має.

4. Професійні шкідливості та пільги. Статус адвоката не передбачає жодних особливих соціальних та інших пільг. У разі травми чи хвороби адвокат не отримує жодних виплат. Перебування адвоката на лікарняному здійснюється за свій рахунок.

Можливі такі професійні захворювання: нервово-психічні розлади, погіршення зору та можливість захворювань, спричинених постійною роботою за комп'ютером та з документами, серцево-судинні захворювання, можливі також захворювання опорно-рухового апарату, остеохондроз, ішемічна хвороба серця, гіподинамія, інші порушення, спричинені сидячим та малорухливим способом життя [9].

Отож, очевидно, що професійна діяльність адвоката є досить складною. У ній реалізується велика кількість спеціальних якостей та навичок особистості, які органічно входять до структури особистості, визначають творчий потенціал та індивідуальний стиль діяльності адвоката.

Л.А.Скабеліна [61] вважає, що професія адвоката має багато спільного із професією психолога. Більш того, досвідчений, успішний адвокат завжди хороший психолог, в життєвому значенні цього слова, психолог інтуїтивно, психолог-практик, мудрий, тактовний, передбачливий співрозмовник. Психологічні проблеми, з якими стикаються адвокати, наголошує авторка, вимагають серйозних знань у галузі сучасної психології. Л.А.Скабеліна пише, що успішними у професії адвоката можуть бути представники будь-якого типу темпераменту, і наводить для ілюстрації психологічні портрети різних за темпераментом відомих російських адвокатів. Однак чітко при цьому зазначає, які риси характеру є небажаними для представників адвокатської професії: егоїзм, брехливість, грубість, безініціативність, лінивість, невпевненість у собі, неадекватна самооцінка.

Щодо ПВЯ адвоката, то тут варто згадати декілька найбільш поширених їх класифікацій.

Р. Гарріс виділив такі групи ПВЯ, необхідних у діяльності адвоката:

1. Якості, що відповідальні за розвиток високого рівня правосвідомості особистості, відповідальності за свої дії перед соціумом, соціально-значущої спрямованості установок, мотивів (чесність, вольові якості особистості – дисциплінованість, відповідальність, старанність).

2. Інтелектуальні якості (ерудованість, спостережливість, інтелектуальна лабільність, широкий світогляд).

3. Комунікативні якості (доброзичливість, ввічливість, конгруентність вербальних та невербальних засобів спілкування, здатність до співпраці, емпатія, гумор).

4. Організаторські якості (активність, рішучість, дисциплінованість, наполегливість, цілеспрямованість, самостійність).

5. Емоційно-вольові якості, що дозволяють бути стійкими до стресу (розвинені адаптивні властивості нервової системи, терплячість, самоконтроль, відповідальність, працездатність у стресових ситуаціях тощо) [цит. за 44].

О.В.Синьокий вважає, що в число вимог до особи адвоката повинні входити такі групи якостей:

1. Ціннісно-мотиваційні (чесність, самоповага, високий рівень моральної культури особистості).

2. Пізнавальні (інтелект на високому рівні, добре розвинена пам'ять, спостережливість).

3. Емоційно-вольові (стресостійкість, витримка, розвинені адаптивні властивості нервової системи).

4. Характерологічні (адекватна самооцінка, самостійність, працездатність)

5. Комунікативні (екстравертованість, доброзичливість, почуття такту) [60].

У.Бернам, І. В.Решетнікова та А. Д.Прогіляков не виділяють окремих блоків або груп якостей, а просто перераховують найважливіші, на їхню думку, ПВЯ, якими повинен володіти адвокат:

- людяне ставлення до підзахисного;
- прагнення до чесності та справедливості;
- уміння знайти докази, які пом'якшують винність підсудного;
- логічність мислення;
- розвинені комунікативні якості;
- вміння переконувати;
- активне переключення уваги залежно від ситуації;
- оперативне реагування на ситуацію;
- стресостійкість;
- уміння мислити на майбутнє (перспективу);
- наполегливість [6].

Згідно з іншою класифікацією можна виділити ПВЯ адвоката, які виявляються стосовно трьох сфер:

1. Людей. Сюди відносяться: чесність, чуйність, товариськість, ввічливість, проникливість, тактовність, уважність, гуманізм, доброзичливість, терпимість, спостережливість, емпатія.

2. Діяльності. Складовими є: ініціативність, змагальність, працелюбність, цілеспрямованість, рішучість, терпимість, сміливість, енергійність, об'єктивність, наполегливість, відповідальність, організованість, дисциплінованість, сумлінність, планування, пунктуальність.

3. Навколишнього світу. Компоненти: комунікабельність, активна громадянська позиція (соціальна відповідальність), адаптивність, переконаність, оптимізм, принциповість, впевненість у важливості своєї професії.

4. Себе. Якості: альтруїзм, самокритичність, впевненість у своїх силах, прагнення самовдосконалення, почуття власної гідності, самовладання [цит. за 10].

Н.Г. Мещеріна вважає, що основу професіограми адвоката становлять наступні професійно значущі якості:

- комунікативна компетентність – здатність встановлювати психологічний контакт; розвинене вміння вирішувати конфліктні ситуації у процесі здійснення представництва у справі; вільне володіння вербальними та невербальними способами спілкування, запропонованого професією;

- емоційна стійкість та високий рівень саморегуляції - опірність до використання обхідних шляхів та хитрощів процесуальними суперниками (наприклад, прокурором), толерантність до загроз, що виникають, агресії від осіб, які беруть участь у справі, а також до впливу будь-яких зовнішніх подразників (шуму, присутності сторонніх тощо);

- високий рівень розвитку інтелекту - особливі властивості мислення логічність (здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки), евристичність (самостійність та оригінальність у пошуку способів та

прийомів отримання необхідної інформації), рефлексивність (уміння передбачати дії супротивників у процесі судового засідання) [цит. за 61].

Отож, дослідники психології професійної діяльності адвоката по-різному підходять до проблеми класифікації його ПВЯ, але все-таки, можна знайти загальні тенденції та напрями, що дозволяє визначитися з провідними ПВЯ у діяльності даного фахівця.

Отож, на основі класифікацій різних авторів, а також методу професіографування ми склали список ПВЯ суддів та адвокатів і порівняли їх (Таблиця 1.3.1). Саме на них ми надалі опиратимемося у своєму дослідженні.

Таблиця 1.3.1.

Професійно важливі якості суддів і адвокатів та їх визначення

Назва якості судді	Визначення	Назва якості адвоката
Гнучке творче мислення	здатність людини до швидкого та легкого пошуку нових стратегії рішення.	Гнучке творче мислення
Аналітичний склад розуму	здатність психіки людини, що дозволяє йому виявляти та розвивати здібності до аналітичного сприйняття навколишньої дійсності	Аналітичний склад розуму
Стресостійкість	здатність адекватно переносити значні інтелектуальні, вольові та емоційні навантаження (перевантаження), напружену або екстремальну ситуацію без особливих шкідливих наслідків для справи, що оточують і свого здоров'я	Стресостійкість
Працездатність	властивість людини, яка показує її можливість виконувати певну роботу протягом заданого часу з необхідним рівнем ефективності та якості	Працездатність
Високий рівень правосвідомості	свідомість необхідності підтримувати правові норми для блага людського суспільства	Високий рівень правосвідомості
Чесність	це властивість людського характеру висловлювати словами своє справжнє ставлення (думки) до якогось предмета, іншими словами - казати правду	Чесність
Добросовісність, старанність	якість особи, яка спрямована на чесне, старанне та ретельне виконання своїх обов'язків, зобов'язань	Добросовісність, старанність
Відповідальність	якість, що характеризує особистість з погляду виконання нею моральних вимог	Відповідальність
Наполегливість	Уміння мобілізувати свої сили для постійної та тривалої боротьби з труднощами, переслідуючи поставлені собі мети	Наполегливість

Назва якості судді	Визначення	Назва якості адвоката
Незалежність, самостійність	вольова якість особистості, яка полягає в здатності людини не піддаватися впливам різних сил, які можуть відвернути його від досягнення поставленої цілі	Незалежність, самостійність
Особиста активність, ініціативність	діяльне ставлення особистості до світу, здатність провадити суспільно значущі перетворення матеріального та духовного середовища на основі освоєння історичного досвіду людства; проявляється у творчій діяльності, вольових актах, спілкуванні	Особиста активність, ініціативність
Соціальна спрямованість особистості	якість, що включає підвищену уважність до людей, орієнтацію на свою корисність у соціумі, бажання продуктивно взаємодіяти	Соціальна спрямованість особистості
Комунікабельність	морально-етична якість особистості, що виражає схильність людини до спілкування, здатність встановлення контактів, зв'язків, відносин	Комунікабельність
Самовдосконалення	здатність навмисно підвищувати рівень розвитку свого свідомості, розуму, плекати у собі позитивні особистісні якості	Самовдосконалення
-	якість, що дозволяє знаходити нестандартний, творчий підхід до звичайних, буденних справ, змушує оточуючих поглянути на них по-новому; кмітливість, ініціативність, здатність організувати власну справу, керувати нею, брати на себе відповідальність і ризикувати.	Підприємливість
-	вміння передавати емоційну інформацію за допомогою рухів, міміки, виразу очей і голосу; здатність перевтілюватися; у різних професіях - діяльність, піднята до рівня мистецтва, це вищий рівень досконалості у своїй роботі.	Артистизм
-	мистецтво якісного висловлювання думок з метою переконання та впливу на аудиторію з урахуванням її особливостей.	Красномовство

Гнучкість мислення, аналітичний склад розуму, безсумнівно, важливі складові пізнавальної сфери як судді, так і адвоката. Уся їхня діяльність заснована виключно на розумовій (творчій чи інтелектуальній) праці. Пізнавальна сфера має бути розвинена більшою мірою, оскільки вона виступає базою для ефективної діяльності, яку потім «нанизуються» інші ПВЯ, ніби доповнюючи її. Однак, гнучкість обом професіоналам доводиться проявляти по-різному: суддя має приймати об'єктивні рішення, опираючись

на суперечливу інформацію, а адвокат має обирати свої лінії поведінки і методи захисту, опираючись на однобоку (вправдовувальну) інформацію, але при цьому залишатися, як і суддя, слугою закону.

Стресостійкість, яка включає в себе збереження спокою в напружених ситуаціях, самоконтроль, емоційну стійкість, обов'язково має бути добре розвиненою в обох представників юридичних професій. Починаючи з ненормованого графіка роботи, відповідальних рішень, що приймаються в умовах дефіциту часу та закінчуючи погрозами на адресу судді чи адвоката, дані фахівці мають мати навички подолання стресу, розвивати вміння вести переговори, знаходити компроміси в конфліктах. Тому, хоч і вважається, що немає обмежень за темпераментом щодо оволодіння кожною з цих професій, тут дуже бажаний сильний тип нервової системи.

Працездатність, а точніше її високий рівень вияву, має бути також як у судді, так і в адвоката, оскільки найчастіше графік роботи ненормований, у якісь періоди часу роботи може бути більше, а в якісь менші, через що можливе перевантаження нервової системи, і як наслідок помилки у роботі, які можуть призвести до небажаних результатів.

Чесність, високий рівень правосвідомості повинні бути добре виражені та вбудовані в структуру особистості й адвоката, і судді, оскільки, крім сформованої професійної правосвідомості, моральні якості повинні бути розвинені на високому рівні, коли людина у своєму житті слідує встановленим правилам і нормам соціуму, дотримується закону і не порушує громадський порядок.

Добросовісність/старанність є однозначно ПВЯ у роботі і адвоката, і судді, оскільки від якості виконання їх обов'язків залежать долі інших людей. З цієї ж причини ПВЯ адвоката та судді є відповідальність.

Наполегливість. Адвокат, а особливо суддя, повинні вміти обстоювати свою точку зору, діяти відповідно до своїх переконань, незважаючи на розбіжності із колегами, учасниками судових засідань. Здатність досягати

поставлених цілей, дотримуючись при цьому закону і не порушуючи моральних норм (як своїх, так і чужих), високо цінується в особистості обох цих фахівців.

Незалежність/самостійність при прийнятті рішень виявляється у тому, що суддя або адвокат при прийнятті рішень керується лише своїми знаннями та досвідом. Судді мають уміти ретельно і швидко продумувати всі свої професійні рішення та дії, оскільки відповідальність лежить лише з їхніх плечей. Здатність судді абстрагуватися від думки оточуючих тут відіграє особливу роль. У професійній діяльності адвоката незалежність взагалі виступає одним з найголовніших принципів, Принцип незалежності — це діяльність адвокатури у правовому просторі, який унеможлиблює будь-які позаправові обмеження щодо адвоката під час виконання останнім своїх обов'язків з надання правової допомоги [47].

Соціальна спрямованість особи. Робота і того, й іншого фахівця спрямовано на користь суспільства загалом, і окремих його представників. Провідною мотивацією тут має бути бажання відновити справедливість, приносити користь суспільству.

Комунікативність – одна з найважливіших складових діяльності, оскільки і судді, й адвокату доводиться взаємодіяти із великою кількістю людей. Вміння встановлювати довірчий контакт у спілкуванні виступає головним інструментом у розумінні та ефективній взаємодії судді/адвоката з клієнтом, свідками та іншими учасниками процесу.

Самовдосконалення – якість, що теж відноситься до особистісної сфери обох фахівців, оскільки вони повинні бути прикладом справедливості, неупередженості та чесності, щоб чинити правосуддя; повинні безперервно навчатися та вдосконалювати свої професійні уміння і якості.

Підприємливість – одна з ПВЯ, наявність якої обов'язкова лише для адвоката. Адже діяльність судді суворо визначена рамками закону і державного устрою, у той час як діяльність адвоката носить більш вільний, творчий, незалежний характер, що передбачає постійний пошук

нестандартних виходів із різних ситуацій. Суддя перебуває на забезпеченні держави, тоді як адвокат забезпечує себе сам. Тому він повинен уміти організувати свою власну справу, проявляти ініціативність, креативність і відповідальність у процесі розвитку своєї кар'єри тощо.

Артистизм і красномовство – це теж специфічні адвокатські ПВЯ. Суддя теж повинен уміти грамотно і чітко висловлювати свою думку, уміти формулювати запитання, володіти засобами переконання інших, впливу на аудиторію. Але для адвоката ці здібності, уміння і якості набувають особливого значення, оскільки апогеєм розробки будь-якої справи адвокатом є його захисна промова у суді. Історія адвокатури зберігає багато імен вітчизняних видатних правозахисників, які запам'яталися саме своїми блискучими переконливими промовами.

Отже, вивчивши особливості діяльності обох професійних груп, можна говорити про схожість вимог, що висуваються до розвитку психічних процесів, властивостей та якостей особистості кандидатів у судді і в адвокати. Це дозволяє припустити, що адвокат буде ефективним у роботі судді, а значить, є гідним кандидатом на цю посаду. Однак необхідно провести більш ретельне дослідження схожостей/відмінностей ПВЯ адвоката, щоб робити більш обґрунтовані висновки.

ВИСНОВКИ ЗА РОЗДІЛОМ 1

1) Нами була вивчена наукова література з досліджуваної проблематики, проаналізовано визначення поняття ПВЯ, їх класифікації, розведено поняття ПВЯ, компетенції, можливості. Вибрано визначення та класифікація ПВЯ, на які ми опиратимемося у цій роботі.

2) Також виявлено психологічні особливості діяльності судді шляхом порівняння формалізованих професіограм за Є.Ф.Зеєром та І.Данилюком і І.Козицькою. До особливостей можна віднести: багатоплановість та евристичний зміст вирішуваних судових завдань; варіативність та

нестандартність ситуацій в умовах дефіциту часу; виражена організаторська спрямованість з великою кількістю комунікативних зв'язків; індивідуальний характер діяльності; висока відповідальність та соціальна значимість.

3) На основі психографування на аналізу наукової літератури складено перелік ПВЯ, якими необхідно володіти кандидатів на посаду судді, щоб бути успішним у професійній діяльності: гнучке творче мислення, аналітичний склад розуму, стресостійкість, працездатність, високий рівень правосвідомості, чесність, сумлінність/виконавчість, відповідальність, наполегливість, незалежність/самостійність, особиста активність/ініціативність, соціальна спрямованість особистості, комунікабельність, самовдосконалення.

4) Були виявлені психологічні особливості діяльності адвоката шляхом складання формалізованої професіограми за Є.Ф.Зеєром та теоретичного аналізу наукових джерел. До особливостей, які є важливими для ефективного здійснення адвокатської діяльності, належать такі ПВЯ, що є спільними і для судді: гнучке творче мислення, аналітичний склад розуму, стресостійкість, працездатність, високий рівень правосвідомості, чесність, добросовісність/старанність, відповідальність, наполегливість, незалежність/самостійність, особиста активність/ініціативність, соціальна спрямованість особистості, комунікативність, самовдосконалення. ПВЯ, що вирізняють діяльність адвоката від діяльності судді, це підприємливість, артистизм та красномовство – вони є більш важливими для адвоката, тоді як у судді можуть бути розвинені на середньому рівні.

5) Для повноцінної реалізації наукового підходу до підбору адекватних кандидатів на посаду судді, зокрема, з числа адвокатів, важливо провести більш ретельне порівняльне дослідження ПВЯ, що і буде реалізовано в емпіричній частині нашої роботи.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ПОРІВНЯННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ СУДДІВ ТА АДВОКАТІВ

2.1. Характеристика вибірки та обґрунтування методів дослідження

Мета емпіричного дослідження: виявити особливості професійно важливих якостей адвокатів як кандидатів посаду судді.

Емпіричні завдання:

- порівняти та проаналізувати особистісні особливості суддів та адвокатів;
- провести порівняльний аналіз мотиваційних особливостей суддів та адвокатів;
- скласти психологічні портрети кандидата на посаду судді та адвоката;
- розробити рекомендації щодо розвитку психологічної готовності до діяльності судді та адвоката.

Гіпотеза: імовірно, відмінності між двома професійними групами (адвокати й інші кандидати на посаду судді) будуть спостерігатися в ціннісно-мотиваційних аспектах, а також на рівні розвитку гнучкості і підприємливості як особистісних якостей.

Бази емпіричного дослідження: суди м.Чернівці, прокуратура міста та області, Головне управління національної поліції у Чернівецькій області, Управління стратегічних розслідувань Чернівецької області, адвокатські об'єднання м.Чернівці.

Вибірка: У дослідженні взяли участь 33 кандидати на посаду судді м.Чернівці та Чернівецької області, з яких

- 8 прокурорів,
- 10 працівників суду та
- 15 працівників поліції; з них 14 жінок і 19 чоловіків віком від 28 до 48 років (серед. знач. $34,8 \pm 4,1$).

А також 17 адвокатів з м.Чернівці. З них 9 жінок та 8 чоловіків віком від 25 до 50 років (серед. знач. $44,3 \pm 9,5$).

Розподіл досліджуваних у вибірці за професійною належністю і статтю представлений у таблиці 2.1.1.

Таблиця 2.1.1.

Розподіл досліджуваних у вибірці за професійною належністю і статтю, абс.

Групи досліджуваних Стать	Адвокати	Інші кандидати на посаду судді			РАЗОМ
		Прокурори	Працівники суду	Працівники поліції	
Жінки	9	3	7	4	23
Чоловіки	8	5	3	11	27
РАЗОМ	17	8	10	15	50

Загальне відсоткове співвідношення у нашій вибірці різних фахівців як кандидатів на посаду судді представлено на рисунку 2.1.1.

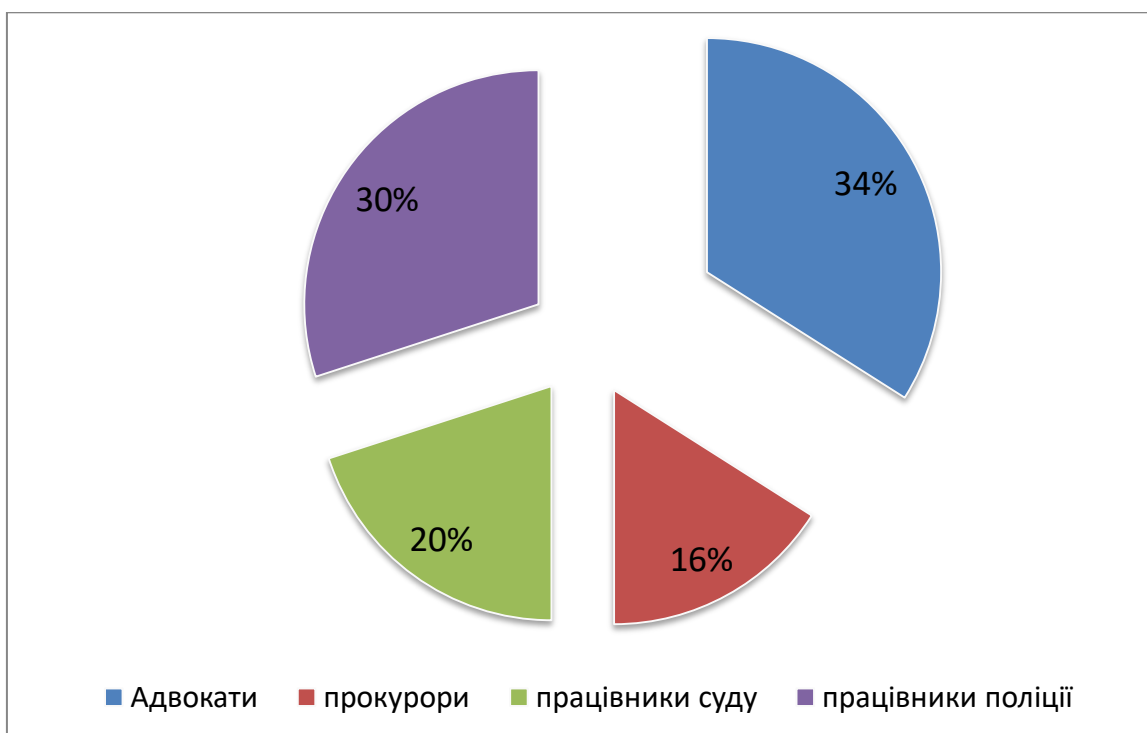

Рис. 2.1.1. Відсоткове співвідношення у вибірці різних фахівців як кандидатів на посаду судді

Як видно з рисунку, третину (34%) нашої вибірки представляють адвокати; інші фахівці-кандидати на посаду судді складають 66%. У цій категорії «інші кандидати на посаду судді» більшість працівників поліції

(30% від усієї вибірки), трохи менше працівників суду (20%) і найменше прокурорів (16%). Ми будемо порівнювати між собою 2 групи – «адвокати» та «інші кандидати на посаду судді» за показниками виділених ПВЯ.

Досвід роботи з юридичної спеціальності у кандидатів на посаду судді знаходиться в межах від 5-ти до 22-х років; досвід роботи з юридичної спеціальності у опитаних адвокатів від 5-ти до 23-х років. Ці дані можуть свідчити про наявність у досліджуваних достатніх професійних знань та досвіду для роботи на посаді судді, оскільки у статті 69, розділу IV Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (Відомості Верховної Ради України, 2016 р., № 31, ст. 545) він визначений цифрою 5 років. Однак потрібно звернути увагу і на віковий ценз – претенденту на посаду судді має бути на момент подачі своєї кандидатури не менше 30 і не більше 65 років. Це обґрунтовується важливістю для ефективного прийняття рішень суддею не лише професійного, але й життєвого досвіду, психологічної зрілості, і, разом з тим, достатньої психологічної гнучкості.

Більшість із опитаних адвокатів одружені (75%). Серед інших кандидатів на посаду судді трохи більше половини одружених (51,1%), решта 48,9% не перебувають у шлюбі.

Методи та методики, що використовувалися в дослідженні

В емпіричному дослідженні застосовувалися методи кількісного аналізу даних, методи анкетування, тестування, а також методи якісного аналізу, зокрема професійний аналіз діяльності.

Анкета для отримання загальної інформації про обстежуваних включала запитання про вік, стать, сімейний стан, місце проживання, загальний стаж роботи з юридичної спеціальності, наявність/відсутності досвіду роботи в ОВС (стаж), стаж адвокатської практики.

У процесі психологічної діагностики використовувалися наступні 5 методик:

1. Опитувальник Г.Шмішека. Призначений для діагностування в досліджуваної особи типу акцентуації характеру. Основою даної методики є класифікація акцентуацій за К. Леонгардом. Опитувальник опублікований Г.Шмішеком (H. Schmieschek) у 1970 р. і має декілька модифікацій. Дана методика містить у собі 88 питань, які припускають два варіанта відповіді: «так» або «ні». Шкали, які вимірює ця методика: демонстративність, застрявання, педантичність, збудливість, гіпертимність, дистимічність, тривожність, циклотимічність, екзальтованість, емотивність [56].

2. Методика рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера (РСК). Методика, що діагностує інтернальність - екстернальність, тобто ступінь готовності людини брати на себе відповідальність за те, що відбувається з нею та навколо неї. В основі – шкала Дж. Роттера. Вперше російською мовою опублікована у 1984 році такими авторами: Л.М.Еткіндом, Є.Ф.Бажиним, Є.А.Голинкіним. Опитувальник включає 44 пункти, що вимірюють загальну інтернальність, інтернальність у сфері досягнень, інтернальність у сфері невдач, інтернальність у сфері сімейних відносин, інтернальність у сфері виробничих відносин, інтернальність у сфері міжособистісних відносин, а також інтернальність щодо здоров'я та хвороби людини [4].

3. Колірний тест М. Люшера (КТЛ). Застосовувалися інтерпретаційні коефіцієнти для тесту Люшера, розроблені Г.А. Аміньєвим [3]. Дана методика є інформативною за наступними параметрами, що вимірюються: гетерономність-автономність; концентричність – ексцентричність; вегетативний баланс; особистісний баланс; показник працездатності; показник стресу; стандартне відхилення від аутогенної норми.

Вибір кольорів у цій послідовності: 34251607 (червоний, жовтий, зелений, фіолетовий синій, коричневий, сірий, чорний) прийнятий М. Люшером як норма кольірних переваг і є еталонним індикатором нервово-психічного благополуччя.

4. Методика оцінка рівня домагань особистості (В.К. Гербачевський). Дана методика призначена для оцінки рівня домагань досліджуваного шляхом

виявлення мотиваційних компонентів у структурі особистості. Рівень домагань - прагнення людини до досягнення мети того рівня складності, на яку він вважає себе здібним. Методика містить 42 висловлювання, у кожному з яких необхідно відзначити ступінь згоди, та 15 шкал: внутрішній мотив, мотив пізнавальний, мотив уникнення, змагальний мотив, мотив до зміни поточної діяльності, мотив самоповаги, мотив значимості результатів діяльності, оцінка складності завдання, оцінка ступеня виразності вольового зусилля в ході роботи над завданням, оцінка рівня вже досягнутих результатів, оцінка свого потенціалу, намічений рівень мобілізації зусиль, очікуваний рівень результатів, закономірність результатів, ініціативність [15].

5. Мотиваційний профіль особистості (МПО). Авторами даної методики є фахівці у галузі підготовки персоналу – Ш. Річі та П. Мартін. Тест розроблений для виявлення у людини найбільш/найменш актуальних їй потреб (мотиваційного профілю). Дозволяє оцінити важливість цих потреб кількісно. Складається з 33 тверджень з 4 варіантами відповіді, між якими у межах одного питання необхідно розподілити 11 балів. Містить 12 шкал: потреба у високій заробітній платі, потреба у хороших умовах роботи, потреба в чіткому структуруванні роботи, потреба у соціальних контактах, потреба формувати та підтримувати довгострокові, стабільні взаємини, потреба у завоюванні визнання, потреба ставити собі сміливі, складні цілі і досягати їх, потреба у впливовості та влади, потреба у різноманітності, змінах, потреба бути креативним, потреба в самовдосконаленні, потреба в цікавій, суспільно корисній роботі [55].

Ми не вивчаємо пізнавальну сферу адвокатів та інших кандидатів на посаду судді, оскільки у проведених раніше дослідженнях встановлено, що інтелектуальні процеси у даних фахівців переважно на середньому та високому рівнях [40]. Вивчення правосвідомості та чесності виступають тими сферами особистості, які вимагають окремого детального опрацювання, так як моральні якості юристів на сьогоднішній день є маловивченою

сферою. Ми ж у своєму дослідженні зосерешилися на вимірювання тих ПВЯ, які можуть мати різний ступінь виразності у адвокатів та інших кандидатів на посаду судді. У таблиці 2.1.2 представлені ПВЯ та методики, якими вони вимірювалися у нашому дослідженні.

Таблиця 2.1.2

**ПВЯ кандидатів на посаду та судді
та методики, застосовані для їх вимірювання**

Професійно важливі якості	Шкали психодіагностичних методик
Стресостійкість	КТЛ (шкала Стресу)
Працездатність	КТЛ (шкала Працездатності)
Добросовісність, старанність	Акцентуації характеру (шкала Педантичність)
Відповідальність	УСК (загальна Інтернальність)
Наполегливість	Акцентуації характеру (шкала Застрягання)
Незалежність, самостійність	КТЛ (шкала Автономність)
Особиста активність, ініціативність	Акцентуації характеру (шкала Гіпертимність)
Соціальна спрямованість	МПО (шкала Затребуваність, цікавість роботи)
Комунікабельність	МПО (шкала Соціальні контакти)
Самовдосконалення	МПО (шкала Самовдосконалення)

Методи статистичної обробки даних:

1. U-критерій Манна-Уїтні для оцінювання різниці за рівнем кількісно вимірюваних ознак між двома незалежними вибірками.

2.2. Результати та інтерпретація даних дослідження

2.2.1. Характерологічні особливості кандидатів на посаду судді

Загальний аналіз даних про характерологічні особливості кандидатів на посаду судді в обох групах («адвокати» та «інші кандидати на посаду судді»), отриманих допомогою Методики діагностики акцентуації характеру та темпераменту Г. Шмішека, показав, що 54% від загальної кількості кандидатів виявляють досить виражену акцентуацію застрягання. Особи застрягаючого типу характеризуються тим, що у них порівняно надовго затримуються афекти (короткочасні сильні емоційні переживання). Представники цього типу наче «застрягають» на певних думках і почуттях, особливо коли справа стосується почуття їхньої власної гідності, гордості, самолюбства. Особи застрягаючого типу критично ставляться до себе та інших людей, також їм властиво перевіряти ще раз інформацію. Часто це борці за якусь ідею: технічну, політичну тощо. Для них характерні зануреність у минуле і «бойовий» настрій, бажання «покарати кривдника», «добитися правди».

Можна припустити, що описані характерологічні риси кандидатів, такі як схильність ретельно перевіряти інформацію та прагнення до встановлення справедливості будуть сприяти успішності потенційних суддів, для виконання обов'язків яких дійсно важливо бути досить педантичним, уважним, наполегливим і бути чутливим до несправедливості.

З іншого боку, їхня особливість «застрягати» може позначитися на тривалості розгляду тієї чи іншої судової справи, а афекти, що надовго затримуються у переживаннях цих осіб, будуть кроком на шляху до професійного вигорання.

У 44% усіх кандидатів на посаду судді виявлено таку акцентуацію як емотивність. Людині емотивного типу чужі несправедливість, хамство, перебування в оточенні грубих людей. Отримані дані можна пов'язати із тим, що серед кандидатів майже половина жінки (46%), яким більшою мірою відповідає емотивна акцентуація характеру.

Працівники з такою акцентуацією можуть відповідально виконувати роботу, боротимуться за справедливість та завдяки безконфліктності зможуть на найвищому рівні підтримувати соціальний статус судді.

Проте, надмірна емоційність може викликати почуття співчуття до засідателів судового процесу, що порушує принцип об'єктивності та неупередженості суду.

42% кандидатів мають низький рівень тривожності, тобто вони впевнені у собі, не відчують страху за свої рішення та не сумніваються у правильності своїх дій. Кандидати з цими якостями зможуть упевнено зважувати всі докази судової справи, будуть ефективні у прийнятті рішень.

Половина (50%) від усіх досліджених кандидатів на посаду судді мають яскраво виражену демонстративність. Такі люди бажають показати себе, звернути увагу інших на власну персону, викликати здивування та захоплення. Даних людей вирізняє бажання концентрувати увагу інших на собі. Ми вважаємо, що надмірно виражена демонстративність судді буде на заваді у здійсненні професійної діяльності, оскільки у людини цього типу може бути виражена зовнішня мотивація. Тобто, така людина як мотиви трудової діяльності розглядатиме заробітну плату, соціальні заохочення та нагороди, можливе також «зловживання» владними повноваженнями судді.

У ході дослідження також було встановлено, що 58% кандидатів мають низький рівень збудливості, тобто їм не властиві дратівливість, нестриманість, агресія та конфліктність. Такі особливості дуже важливі для ефективного виконання професійних обов'язків судді, адже дозволяють зберігати спокій навіть у напружених ситуаціях. Судді з такими якостями будуть стійкі до негативних емоційних впливів, тому ризик виникнення стресу буде мінімальним.

Статистична обробка даних за допомогою U-критерію Манна-Уїтні виявила статистично значущі відмінності за характерологічними якостями між двома досліджуваними групами «адвокатів» та «інших кандидатів на посаду судді» за методикою «Акцентуації характеру» Г. Шмішека.

Спостерігаються статистично достовірні відмінності за такими параметрами: застрягання, педантичність, емотивність, циклотимія, збудливість, демонстративність, екзальтованість, Ці результати представлені нижче, у таблиці 2.2.1.

Таблиця 2.2.1.

Порівняння професійно важливих рис характеру адвокатів та інших кандидатів на посаду судді

Тип характеру	Адвокати		Інші кандидати на посаду судді		P ≤*
	Середній бал	Відповідність нормі**	Середній бал	Відповідність нормі	
<i>Застрягання</i>	10,2	<i>Середнє</i>	13,7	<i>вище середнього</i>	0,01
<i>Педантичність</i>	10,8	<i>Середнє</i>	8,6	<i>середнє</i>	0,04
<i>Емотивність</i>	15,4	<i>вище середнього</i>	19,3	<i>Високе</i>	0,003
Тривожність	3,7	Низьке	4,1	Низьке	0,71
<i>Циклотимія</i>	12,6	<i>вище середнього</i>	8,6	<i>Середнє</i>	0,000
<i>Збудливість</i>	4,8	<i>Низьке</i>	7,1	<i>середнє</i>	0,02
Дистимність	5,6	Низьке	4,8	Низьке	0,12
<i>Демонстративність</i>	16,2	<i>вище середнього</i>	10,7	<i>Середнє</i>	0,000
<i>Екзальтованість</i>	9,8	<i>Середнє</i>	5,7	<i>Низьке</i>	0,001
Гіпертимність	8,4	Середнє	9,3	Середнє	0,34

Примітка: * за U-критерієм Манна-Уїтні

** Показники за методикою «Акцентуації характеру»: 0-6 – низькі, 7-12 – середні, 13-18 – вище за середній (тенденція до акцентуації), 19-24 – високі (акцентуація).

Кандидатів на посаду судді відрізняють найбільш виражені показники *емотивності* – на рівні акцентуації, що може свідчити про підвищені чуйність, гуманне ставлення до світу, здатність до співпереживання. Ці риси можуть впливати на сприйняття майбутнім суддею інших людей – можлива висока суб'єктивність оцінок (упередженість). Такі результати виявилися досить несподіваними, однак статистичний аналіз доводить, що у адвокатів даний показник значно (p=0,003) нижчий і знаходиться на рівні виразності

дещо вище середнього, тоді як у інших кандидатів на посаду судді – на високому рівні. На нашу думку, більш доцільними такі риси є якраз у роботі адвоката, тоді як для судді важлива їх більш помірنا вираженість.

На другому місці за інтенсивністю вираженості *демонстративні* риси характеру, при чому вони очікувано яскравіше ($p=0,00001$) проявляються у адвокатів, ніж у інших кандидатів на посаду судді. Демонстративність носить зазвичай тотальний характер, тобто майже всі свої дії, роздуми людина з вираженими демонстративними рисами будує, виходячи з бажання привернути увагу. Навіть залишаючись наодинці із собою, душевне життя має демонстративний характер. Тому «демонстранту» рідко вдається відрефлексувати рівень своєї щирості й автентичності. Вони легко брешуть, при цьому абсолютно щиро вірячи у свою брехню, схильні до самообману. Дуже гостро реагують на неприязне ставлення до себе. Такими людьми рухає прагнення до лідерства, потреба у визнанні, жага влади, похвали.

Стресові ситуації для демонстративних осіб виникають у випадках психологічних ударів, тиску і конфліктів. У таких випадках характерні різні форми інфантильно-регресивної поведінки і демонстративно-іпохондричні реакції. Психологічні проблеми людьми з демонстративним характером недостатньо усвідомлюються; вони, як правило, пов'язані з завищеними домаганнями до оточуючих і егоїзмом. Такі характеристики дуже небажані як для адвоката, так і для судді. Разом з тим, демонстративні особи зазвичай дуже артистичні. Ось ця остання риса демонстративного радикалу, на нашу думку, найбільше з усіх інших відповідає професії адвоката, але практично непотрібна судді.

Поєднання на перших позиціях серед діагностованих якостей характеру кандидатів у судді емотивності й демонстративності наводить на думку про те, що наші досліджувані схильні давати соціально бажані відповіді, тобто намагалися виставити себе в очах дослідника у більш вигідному світлі. На жаль, опитувальник Шмішека не містить так званої шкали брехні, тому ми не можемо наполягати на нещирості відповідей респондентів.

Також у інших кандидатів на посаду судді виявлено вище середніх бали (тенденція до акцентуації) за сукупністю характерологічних рис, що відповідають *застрагаючому* типові: обов'язковість, високі вимоги до себе, вміння відстояти свою позицію, навіть попри груповий тиск, ретельна повторна перевірки результатів своєї діяльності. Всі ці аспекти є дуже важливими у діяльності судді, адже найменша неточність може призвести до неправильно винесеного рішення, тобто до професійної помилки, що може вплинути на подальшу долю людини. Риси застрагання у адвокатів виражені менш яскраво ($p=0,01$), лише на середньому рівні, і це може бути навіть більшою перешкодою для них на шляху до суддівської професії, ніж нижча емотивність.

У адвокатів, на відміну від інших кандидатів на посаду судді, спостерігається тенденція до акцентуації *циклотимічних* рис характеру ($p=0,00001$). Циклотимічна особистість характеризується зміною гіпертимних (значно підвищений настрій) та дистимних (значно знижений настрій) станів. Їм властиві часті періодичні зміни настрою, і навіть залежність від зовнішніх подій. Радісні події викликають у них картини гіпертимії: жагу до діяльності, підвищену балакучість, стрибки ідей; сумні - пригніченість, уповільненість реакцій та мислення, так само часто змінюється їхня манера спілкування з оточуючими людьми. Їх настрій досить відчутно впливає самооцінку. Разом з тим, для «циклотиміків»

Педантичний тип акцентуації, котрий яскравіше ($p=0,04$) виражений у досліджуваних адвокатів (на середньому рівні) стосується насамперед дисгармонізації вольової сфери – властивий цьому типу педантизм і перфекціонізм пояснюється недостатністю ініціюючих вольових механізмів. Характеризується ригідністю, інертністю психічних процесів, схильністю до тривалих переживань травмуючих подій. «Педантична» особа у конфлікти вступає рідко, виступаючи частіше пасивною, а не активною стороною. Досить болюче реагує на будь-який прояв порушення порядку. Пунктуальна, акуратна, особливу увагу приділяє чистоті і порядку, добросовісна, схильна

чітко слідувати плану, некваплива, посидюча, орієнтована на високу якість роботи і особливу акуратність, часто перевіряє сама себе, сумнівається у правильності виконаної роботи. Охоче поступається лідерством іншим людям. Основні психологічні проблеми «педантів» – надмірна відповідальність і стурбованість, невміння протистояти психологічному тиску й маніпулюванню. Такі риси у помірному ступені вираженості, так, як це виглядає у респондентів нашого дослідження, є надзвичайно важливими і для судді, і для адвоката.

Адвокати виявляють значно ($p=0,001$) вищу у порівнянні з іншими кандидатами на посаду судді *екзальтованість* як характерологічний радикал – на середньому рівні. До факторів екзальтованості можна віднести такі риси особистості, як «гострий моральний зір», готовність вислухати та допомогти, співчуття до інших. Це ті риси, які вважаються професійно важливими якостями і адвоката, і судді. Екзальтовані особи зазвичай добродушні, характеризується високою пластичністю і швидкістю психічних процесів. Вони бурхливо реагують на будь-які (навіть незначні) події. Їм властива висока контактність, балакучість, здатність легко закохуватися. Такі люди часто сперечаються, але не доводять справи до відкритих конфліктів. Вони прив'язані до друзів і близьких, альтруїстичні, мають почуття співчуття, добрий смак, проявляють яскравість і щирість почуттів. Схильні до миттєвих настроїв, поривчасті, легко переходять від стану захвату до стану печалі.

Серед психологічних проблем осіб з вираженими рисами екзальтації потрібно відзначити насамперед схильність до емоційного вигорання, чому сприяє здатність до глибоких яскравих переживань, альтруїзм, висока контактність. Для цих фахівців проблеми їхніх клієнтів легко можуть стати власними проблемами через нечіткість особистісних меж, підвищену навіюваність і реактивність. Стресогенною ситуацією для них буде регламентована діяльність в умовах дефіциту часу, якою відрізняється діяльність судді. Але реалізм, розважливість, готовність брати на себе відповідальність - все це може бути корисним у діяльності судді, проте

нестійкість самооцінки, певна замкнутість і зануреність у свій внутрішній світ може завадити успішній реалізації поставлених перед суддею завдань. Виразність цього показника на середньому рівні буде більш прийнятною і ефективною для ефективної роботи судді.

Адвокати також показали значно ($p=0,02$) нижчий рівень вияву *збудливого* типу характеру, на відміну від інших кандидатів на посаду судді (у цій групі маємо середній рівень вияву збудливого типу, тоді як у адвокатів – низький). Їм притаманна підвищена імпульсивність, інстинктивність, грубість, похмурість, схильність до хамства та лайки, до суперечок та конфліктів, у яких вони є активною, провокуючою стороною. Дратівливі, запальні, часто змінюють місце роботи, погано адаптуються в колективі. Відзначається низька контактність у спілкуванні, сповільненість вербальних і невербальних реакцій, незваженість вчинків.

На нашу думку, зазначений тип характеру є серйозною перешкодою на шляху професійного становлення і діяльності судді. Адже основна психологічна проблема цього типу – це інтерактивний аспект спілкування. У свою чергу, суддівська професія пронизана взаємодією з іншими й потребує не абиякої комунікативної майстерності.

Отже, з огляду на окреслені на основі теоретичного аналізу наукової літератури ПВЯ судді, можна зробити висновок за результатами емпіричного дослідження про те, що у адвокатів такі якості як добросовісність/старанність, наполегливість та особиста активність/ініціативність представлені у структурі характеру на середньому рівні. Тому для кандидатів у судді з числа адвокатів важливо підтримувати і розвивати в собі позитивні риси педантичного, застрягаючого та гіпертимного радикалів. А ось риси демонстративного, циклотимного а емотивного типів, які проявляються на рівні тенденції до акцентуації і можуть перешкоджати ефективній професійній діяльності судді, адвокатам варто навчитися у собі розпізнавати і краще їх регулювати, ситуативно знижуючи їх інтенсивність.

2.2.2. Особливості проявів суб'єктивного контролю адвокатів

За допомогою методики «РСК» було досліджено, що переважна більшість серед усіх кандидатів на посаду судді мають високий рівень суб'єктивного контролю, тобто їм властива тенденція приписувати причини більшості життєвих подій на власний рахунок. Такі люди вважають себе відповідальними за те, що відбувається з ними, встановлюють зв'язок між власними якостями та виявленими зусиллями з результатами діяльності.

Найвищий показник серед усіх шкал методики РСК має «Інтернальність у сфері виробничих відносин». Це свідчить про те, що кандидатів на посаду судді вважають свої дії важливим фактором в організації власної виробничої діяльності, у розвитку відносини в колективі, у своєму просуванні. Ми вважаємо, що дана якість особистості сприятливо впливатиме на діяльність судді, оскільки дана професія передбачає активність, ініціативність, а також високий рівень відповідальності, яку не боїться на себе брати людина з високими показниками за даною шкалою.

Внаслідок досліджень було виявлено, що 76% з усіх кандидатів на посаду судді мають високий рівень інтернальності у сфері досягнень. Високий рівень за даною шкалою відповідає схильності досліджуваного вважати досягнуті успіхи результатом власних якостей та виявленої активності.

Так само більшість (72%) із усіх кандидатів на посаду судді мають високі показники за шкалою «Інтернальність у сфері міжособистісних відносин». Високий показник тут свідчить про те, що людина вважає себе в змозі контролювати свої неформальні відносини з іншими людьми, викликати до себе повагу та симпатію.

Отож, загалом 82% кандидатів незалежно від досвіду роботи і від актуальної професійної зайнятості демонструють високі показники загальної інтернальності. Це говорить про те, що всі кандидати на посаду судді достатньо відповідальні, і за цією якістю будуть успішні, обіймаючи посаду

судді, оскільки така діяльність має індивідуальний характер, і відповідальність за прийняте рішення лежить лише на судді.

Для виконання завдань дослідження було важливо порівняти прояви інтернальності за різними шкалами (факторами) між групами адвокатів та інших кандидатів на посаду судді, що й було здійснено за допомогою U-критерію Манна-Уїтні. Результати порівняння наочно представлені у таблиці 2.2.2.

Таблиця 2.2.2.

Порівняння професійно важливих особливостей суб'єктивного контролю адвокатів та інших кандидатів на посаду судді

Сфера прояву інтернальності	Адвокати		Інші кандидати на посаду судді		P ≤*
	Середній бал (стен)	Відповідність нормі**	Середній бал (стен)	Відповідність нормі	
Загальна інтернальність	6,3	інтернальний	7,4	інтернальний	0,01
Інтернальність у сфері досягнень	8,0	інтернальний	6,2	екстернальний	0,001
Інтернальність у сфері невдач	5,3	екстернальний	4,9	екстернальний	0,86
Інтернальність у сімейних стосунках	6,2	інтернальний	7,4	інтернальний	0,01
Інтернальність у сфері виробничих стосунків	8,3	інтернальний	7,9	інтернальний	0,191
Інтернальність у міжособистісних стосунках	6,6	інтернальний	7,8	інтернальний	0,01
Інтернальність стосовно здоров'я і хвороби	5,1	екстернальний	4,8	екстернальний	0,35

Примітка: * за U-критерієм Манна-Уїтні

** Показники за методикою «РСК»: <5,5 - екстернальний тип контролю;

>5,5 - інтернальний тип контролю

Як бачимо з наведених у таблиці даних, між адвокатами та іншими кандидатами на посаду судді спостерігаються достовірні відмінності у

ступені прояву інтернальності в таких сферах як 1)сфера досягнень – адвокати тут почуваються значно ($p=0,001$) відповідальнішими за свої успіхи і просування, відчувають, що важелі більшості з цих процесів знаходяться у їхніх власних руках; інші кандидати на посаду судді у цій сфері також виявляють інтернальність, але нижчу, списуючи, очевидно, якусь частину своїх успіхів та досягнень на певні зовнішні обставини – допомогу з боку, везіння тощо, але відповідають за них повністю самі; 2)сфера сімейних стосунків – тут більш ($p=0,01$) відповідальними почуваються інші кандидати на посаду судді у порівнянні з адвокатами, хоча серед адвокатів більше одружених осіб; але в обох досліджуваних групах це інтернальна відповідальність; 3)у сфері міжособистісних стосунків адвокати також виявляють знижену ($p=0,01$) у порівнянні з іншими кандидатами на посаду судді інтернальність; і це вказує на необхідність пропрацювання ними питань особистої відповідальності у стосунках, оскільки для професійної діяльності судді, як і адвоката дуже важливо, щоб професіонал був упевнений у своїх можливостях впливати на якість спілкування з партнером(ами) і у повній мірі ці можливості використовувати; 4)показники загальної інтернальності адвокатів достовірно ($p=0,01$) нижчі за такі у інших кандидатів на посаду судді.

Цікаво, що для обох груп характерним є екстернальний локус контролю у сферах, які пов'язані з неприємними подіями, зниженням функціонування – у сфері невдач і сфері здоров'я/хвороб. Ймовірно, і адвокати, та й інші кандидати на посаду судді схильні однозначно сприймати такі ситуації як ситуації поразки, втрати. А тому прагнуть знайти якесь виправдання подібним ситуаціям і перекласти відповідальність за них на незалежні від них особисто чинники; очікують втручання інших людей у процес вирішення таких ситуацій. Було б більш продуктивно, якби наші респонденти сприймали ситуації невдачі і хвороби як деякі життєві уроки, корисний досвід. Тоді їм легше було б помітити у цих ситуаціях моменти, де вони могли більш ефективно повпливати на хід подій, і не повторювати помилок у

майбутньому. Для фахівців, котрі часто працюють з людьми, які порушили певні правила, закони, вчинили проступки і злочини, це дуже важлива навичка – здатність різнобічно оцінювати ситуацію і виносити з неї уроки.

Отже, загалом, така ПВЯ судді як відповідальність розвинена у адвокатів та й у інших кандидатів на посаду судді на досить високому рівні, за винятком сфер відповідальності за власні невдачі та здоров'я/хворобу.

2.2.3. Стресостійкість, працездатність, автономність потенційних суддів

На основі даних, отриманих за Кольоровим тестом Люшера (КТЛ) загалом усіх досліджуваних кандидатів на посаду можна охарактеризувати як автономних, високо працездатних, однак дещо нестійких, суперечливих особистостей, у яких переважає підвищений тонус симпатичної нервової системи, що свідчить про мобілізацію всіх функцій, сформовану готовність до активного захисту, боротьби або втечі.

Люди з надлишком симпатичної іннервації мають певний склад характеру – це активні, дуже працездатні енергійні люди, які швидко думають, приймають рішення, креативні. Але при цьому часто їм важко заснути, більшою чи меншою мірою присутня тривожність. Як правило, вони звикають до свого складу особистості, але в певні моменти життя, коли беруть на себе занадто багато, не розрахувавши свої сили, або обставини складаються так, що вони не встигають відновитися, їхня симпатична система стає занадто напруженою, і тоді виникають такі скарги: порушується сон, підвищується артеріальний тиск, частішає пульс, виникає відчуття нестачі повітря, можуть з'явитися панічні атаки зі страхом смерті або страхом збожеволіти.

Такий стан «бойової готовності» кандидатів на посаду судді деякою мірою є сприятливим, оскільки у судовому процесі все завжди може легко змінитись, і необхідно бути готовим до оперативних дій, прийняття миттєвих рішень. Відповідно, більшість досліджуваних перебувають у стані стресу. Хронічний стрес може призвести врешті до вигорання, і до депресії, і до

соматичних захворювань, наприклад гіпертонії. Але не виключено, що такий стан наших респондентів зумовлений власне самою ситуацією психологічного тестування і може мати ситуативний характер. Хоча у поєднанні з показниками тону симпатичної нервової системи все ж існує ризику, що цей стан перманентний.

У таблиці 2.2.3 представлено порівняння за U-критерієм Манна-Уїтні зазначених вище ПВЯ обох груп кандидатів на посаду судді.

Таблиця 2.2.3.

Порівняння професійно важливих якостей стресостійкості, працездатності й автономності адвокатів та інших кандидатів на посаду судді

Інтегральні показники за КТЛ	Адвокати		Інші кандидати на посаду судді		P ≤*
	Середній бал	Відповідність нормі**	Середній бал	Відповідність нормі	
Гетерономність-автономність	-3,1	автономність	-2,9	автономність	0,92
Концентричність-ексцентричність	-1,8	екстенричність	2,3	концентричність	0,003
Особистісний баланс	5,4	нестійка особистість	2,9	нестійка особистість	0,01
Вегетативний баланс	5,6	симпатична НС	2,4	симпатична НС	0,01
Працездатність	18,3	висока	17,8	висока	0,07
Стрес	22,3	стресовий стан	21,5	стресовий стан	0,09
Стандартне відхилення від аутогенної норми	2,8	незначне відхилення від аутогенної норми	3,2	незначне відхилення від аутогенної норми	0,8

Примітка: * за U-критерієм Манна-Уїтні

** Показники за методикою «КТЛ»:

Гетерономність - від 0 до 9.8; автономність – від 0 до -9.8.

Концентричність - від 0 до 9.8; ексцентричність – від 0 до -9.8.

Особистісний баланс: від 0 до 9.8 – нестійка, суперечлива особистість; від 0 до -9.8 - збалансованість особистісних якостей.

Вегетативний баланс: від 0 до 9.8 - переважання тону симпатичної нервової системи; від 0 до -9.8 – переважання тону парасимпатичної нервової системи.

Працездатність: від 9.1 до 16 низька, від 16 до 20.9 – висока працездатність.

Стрес: від 0 до 20 – тенденція до утворення стресу; від 20 до 41, 8 – стресовий стан.

Стандартне відхилення від норми: стандартні бали:

4 – статистична середньовибіркова норма

3 та 5 – незначне відхилення від аутогенної норми

2 та 6 – значне відхилення від норми

1 та 7 – виключно велике відхилення від норми.

З наведених у таблиці даних видно, що адвокати та інші кандидати на посаду судді достовірно відрізняються між собою за показником ексцентричності/концентричності. Переважання ($p=0,003$) у більшості адвокатів ексцентричності говорить про те, що оточення сприймається ними як джерело отримання допомоги або як об'єкт впливу, вони не зациклені на собі та своїх проблемах, що досить добре вписується в систему цінностей судді. Ексцентричний – відцентровий рух, психологічно – пошук, прагнення змін, незадоволеність сьогоденням, спрямованість у майбутнє, здатність бачити ширше і виходити за рамки. За методикою КТЛ, це «принцип жовтого» (кольору).

Інші кандидати на посаду судді, навпаки, у більшості концентричні, тобто зосереджені на собі та своїх потребах. Концентричний - рух до центру, психологічно відповідає стану спокою, концентрації на внутрішніх переживаннях, самозаглибленню, задоволенню, пасивності тощо. За методикою КТЛ, концентричність найбільше пов'язана із синім кольором.

Як уже зазначалося вище, особистісний баланс усіх досліджуваних кандидатів на посаду судді, за результатами КТЛ, виявився певною мірою порушеним, й особистості більшості респондентів характеризуються нестійкістю. Однак дана характеристика достовірно ($p=0,01$) яскравіше проявляється у адвокатів. Це може бути досить серйозною перешкодою на шляху до здобуття посади судді, оскільки для прийняття поміркованих, зважених, відповідальних рішень суддя має бути сам добре збалансованим, врівноваженим.

Так само вегетативний дисбаланс у адвокатів достовірно ($p=0,01$) більше виражений у сторону домінування симпатичної нервової системи, ніж у інших кандидатів на посаду судді, що свідчить про стан напруженості адаптивних механізмів психіки і у випадку хроніфікації загрожує тривожними, а пізніше й депресивними розладами.

Оптимізму додає той факт, що загалом в обох групах спостерігається незначне відхилення від аутогенної норми, що може підтверджувати наше припущення про стрес респондентів зумовлений ситуацією тестування.

Отже, такі ПВЯ адвокатів-кандидатів на посаду судді як працездатність й автономність знаходяться на досить високому рівні, що відповідає психогамі професії судді. Стресостійкість адвокатів також є досить високою, що проявляється у підвищеній готовності активно реагувати на труднощі. Однак деякий особистісний та вегетативний дисбаланс несе в собі ризик відносно швидкого виснаження адаптаційних механізмів і розвитку порушень здоров'я. тому для адвокатів важливо розвивати свої навички саморегуляції.

2.2.4. Мотиваційні аспекти професійної діяльності потенційних суддів

Вище вже йшлося про вимоги до кандидата на посаду судді відповідно до Закону України Про судоустрій і статус суддів, у відповідності до яких суддею може стати тільки зріла за віком і трудовим стажем особа. Передбачається, що зрілі особистості дбають, насамперед, про особистісне зростання і набуття навичок, а високе становище та гроші приходять самі собою, як закономірний продукт особистісного зростання. Бажання усвідомлювати свою приналежність до чогось суттєвого, правильного в людині закладено природою. Це надихає та надає сил. Людині необхідно відчувати важливість своєї праці, її взаємозв'язок із суспільним благополуччям та особистісним розвитком. Саме така внутрішня мотивація професійної діяльності оптимальна для судді.

Професійну мотивацію усіх кандидатів на посаду судді вивчали за допомогою Методики оцінки рівня домагань особистості В.К.Гербачевського ті Мотиваційного профілю особистості (МПО) Річі і Мартіна.

Дослідження рівнів домагань кандидатів на посаду судді ґрунтувалося на діагностиці компонентів мотиваційної структури особистості.

Рівень домагань особистості — це прагнення до досягнення мети того ступеня складності, яку людина вважає себе здатним.

Люди, які мають реалістичний рівень домагань, відрізняються впевненістю, наполегливістю в досягненні своїх цілей, більшою продуктивністю в порівнянні з людьми, рівень домагань яких неадекватний їх здібностям і можливостям.

Розбіжність між домаганнями і реальними можливостями людини веде до того, що вона починає неправильно себе оцінювати, її поведінка стає неадекватною, виникають емоційні зриви, підвищена тривожність. З цього випливає, що рівень домагань тісно пов'язаний із самооцінкою особистості та мотивацією досягнення успіхів у різних видах діяльності.

Мотивація виступає ключовим аспектом особистості, оскільки вона надає поведінці напрямок, зв'язність та характерну структуру.

Люди, мотивовані на успіх, ставлять собі мети, досягнення яких однозначно розцінюється ними як успіх. Вони прагнуть, будь-що домогтися успіху у своїй діяльності, вони сміливі і рішучі, розраховують отримати схвалення за дії, спрямовані на досягнення поставлених цілей. Їм характерні мобілізація всіх своїх ресурсів і зосередженість уваги на досягненні поставлених цілей.

Люди, мотивовані на уникнення невдачі мають явно виражену мету діяльності не в тому, щоб досягти успіху, а тому, щоб уникнути помилок і розчарувань. Людина, спочатку мотивована на уникнення невдачі, виявляє невпевненість у собі, не вірить у можливість досягти успіху, боїться критики, не відчуває задоволення від діяльності, у якій можливі тимчасові невдачі.

Результати порівняння за U-критерієм Манна-Уїтні професійно важливих мотивів і домагань адвокатів та інших кандидатів на посаду судді представлені у таблиці 2.2.4.

Таблиця 2.2.4.

Порівняння професійно важливих мотивів і домагань адвокатів та інших кандидатів на посаду судді

Мотиваційні фактори	Адвокати		Інші кандидати на посаду судді		P ≤*
	Середній бал	Відповідність нормі**	Середній бал	Відповідність нормі	
<i>Внутрішній мотив</i>	18,5	<i>високий</i>	13,4	<i>середній</i>	0,000
<i>Пізнавальний мотив</i>	11,2	<i>середній</i>	7,6	<i>низький</i>	0,009
Мотив уникнення	7,7	низький	6,5	низький	0,66
Мотив змагання	11,1	середній	10,3	середній	0,17
<i>Мотив зміни діяльності</i>	11,7	<i>середній</i>	8,7	<i>низький</i>	0,03
Мотив самоповаги	19,9	високий	17,4	високий	0,09
Значущість результатів діяльності	19,1	високий	17,7	високий	0,26
Складність завдання	6,1	низький	4,5	низький	0,06
<i>Вольове зусилля</i>	10,1	<i>середній</i>	7,7	<i>низький</i>	0,03
Оцінка рівня досягнень	13,4	середній	14,2	середній	0,41
<i>Оцінка свого потенціалу</i>	20,3	<i>високий</i>	17,6	<i>високий</i>	0,04
<i>Намічений рівень мобілізації</i>	17,1	<i>високий</i>	14,7	<i>середній</i>	0,005
Очікуваний рівень результату	12,2	середній	10,5	середній	0,67
<i>Закономірність результату</i>	17,2	<i>високий</i>	15,6	<i>середній</i>	0,03
Ініціативність	11,2	середній	10,3	середній	0,33

Примітка: * за U-критерієм Манна-Уїтні

** Показники за методикою «оцінки рівня домагань»:

низький рівень: 3-9 балів; середній рівень: 10-16 балів; високий рівень: 17-21 бал.

Як видно з даних, наведених у таблиці, у професійній мотивації та домаганнях адвокатів на високому рівні представлені

- мотиви внутрішнього характеру, що виражає захопленість завданням, виявляє ті аспекти, які надають виконанню завдання особисту привабливість;
- мотив самоповаги, що виявляється у прагненні суб'єкта ставити собі дедалі більш важкі цілі в однотипній діяльності;

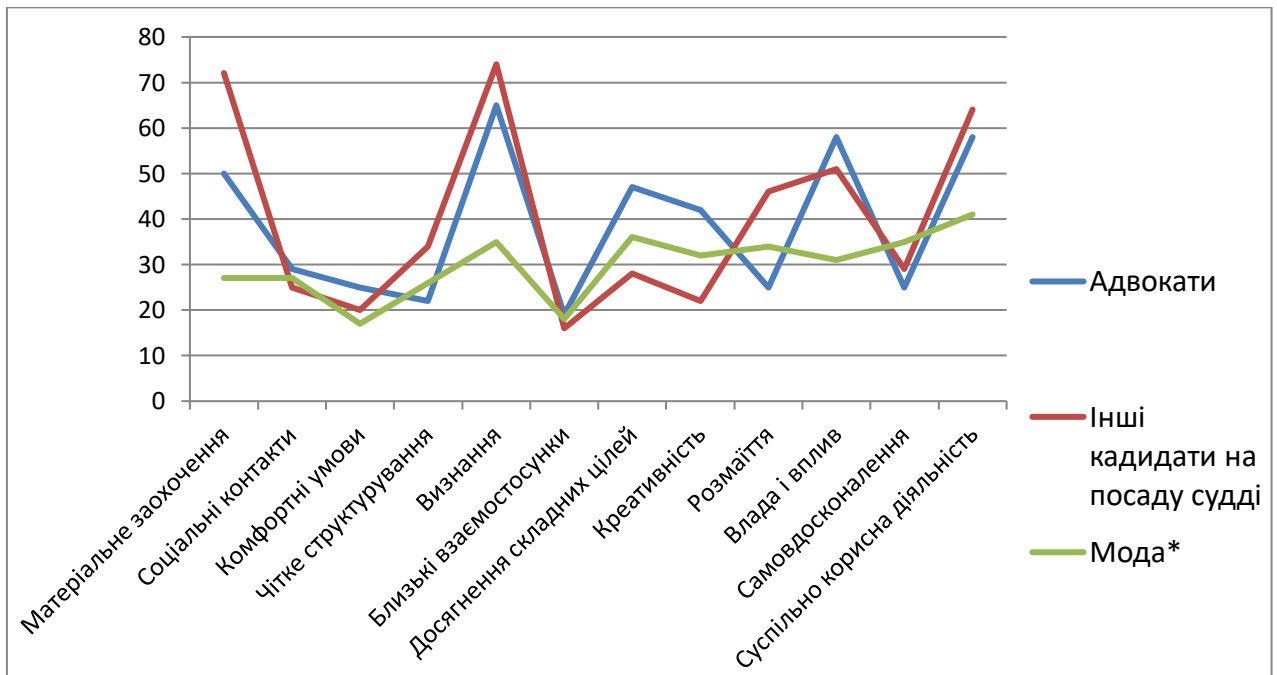
- значущості результатів діяльності, що вказує на особистісну зацікавленість і значущість результатів роботи;
- оцінка свого потенціалу, тобто висока самооцінка власних можливостей і здібностей;
- намічений рівень мобілізації – готовність докладати достатньо багато зусиль для досягнення бажаного високого результату;
- закономірність результату - виражає розуміння суб'єктом своїх повноважень у досягненні поставленої мети.

Тож ми бачимо достатньо амбітну особистість адвоката, яка здатна поставити перед собою високі суспільно значущі цілі і складні завдання, претендує на їх відмінне виконання, використавши для цього усі свої необхідні уміння й навички, впевнена у своїх силах і гідності.

Адвокатів відрізняють від інших кандидатів на посаду судді значущо інтенсивніші прояви внутрішньої мотивації (особистої зацікавленості у своїй роботі, захоплення нею, $p=0,00001$), пізнавальних мотивів (характеризують суб'єкта як такого, що проявляє інтерес до результатів своєї діяльності, $p=0,009$), мотиву зміни діяльності (розкриває тенденції, що переживаються суб'єктом щодо припинення роботи, якою він зайнятий у даний момент, $p=0,03$), вольового зусилля (виражає оцінку ступеня виразності вольового зусилля під час роботи над завданням, $p=0,03$), оцінки свого потенціалу (самооцінка своїх можливостей, $p=0,04$), наміченого рівня мобілізації (готовність вкладати зусилля у свою роботу, $p=0,005$), відчуття закономірності результату (розуміння власних можливостей і залежності результату від них, $p=0,03$).

Це характеристики мотиваційної сфери, які дуже добре співвідносяться із функціями і задачами адвоката. Вони, на нашу думку і з огляду на описані у психограмі мотиваційно-вольові якості, добре узгоджуються з характером професійної діяльності і функціями судді. Однак, зважаючи на виразність у адвокатів демонстративних рис особистості так і переваги здаються певною мірою завищеними.

Нас також цікавила структура і сутність потреб потенційних кандидатів на посаду судді, які вони прагнуть задовольнити у своїй професійній діяльності. Для цього було досліджено й сформовано усереднені мотиваційні профілі кожної з досліджуваних груп, які представлено нижче, на рис. 2.2.1.

Примітка: * Мода за результатами дослідження авторів методики МПО Ш.Річчі і П.Мартіна

Рис. 2.2.1. Усереднені мотиваційні профілі адвокатів та інших кандидатів на посаду судді у порівнянні з показниками моди, опублікованими Ш.Річчі і П.Мартіном

В усереднених мотиваційних профілях обох груп досліджуваних переважають такі потреби здійснення професійної діяльності як матеріальне заохочення, визнання, влада і вплив, суспільна корисність і значимість праці – ці потреби з усією очевидністю перевищують середньостатистичні популяційні показники. Це означає, що для усіх досліджуваних кандидатів на посаду судді рушійними спонуками їхньої професійної діяльності виступають саме означені потреби і відповідні їм мотиви.

Мотивація працівників, які мають високі показники потреби в грошах, з одного боку, проста: якщо існує можливість заробити більше, докладаючи

більше зусиль, то працівники будуть високо мотивованими і задоволеними роботою. Тобто їх мотивація полягає у забезпеченні суворого причинно-наслідкового зв'язку між зусиллями та винагородою. З іншого боку, мотивація за допомогою грошей пов'язані з такими труднощами, як втрата управлінського контролю, визначення справедливого рівня винагороди та іншими. Перш, ніж мотивувати таких працівників, необхідно переконатися у їхній компетентності. Крім того, вони потребують додаткового контролю, оскільки в гонитві за грошима можуть ігнорувати контрактні чи технологічні вимоги. Такі люди не дуже люблять працювати в команді, тому що вважають за краще отримувати гроші за свої власні зусилля. Колег по команді можуть розглядати як потенційних конкурентів і навіть як працівників, які заважають роботі. Щодо роботи судді, то переважання такої мотивації породжує ризик зловживання посадовими обов'язками через корисливі цілі.

Потреба у визнанні може зробити людину залежною від схвалення оточуючих. Високі показники цієї потреби є індикатором значної невпевненості в собі. Така людина буде не здатна приймати самостійні рішення. Важливою складовою мотивації має бути індивідуальна робота, спрямована на збільшення незалежності, самостійності, що є дуже важливими для професійної діяльності судді.

Ш.Річчі і П.Мартін пишуть, що ті працівники, які прагнуть впливати, складають безсумнівний інтерес для будь-якої організації. При цьому ключове питання, яке слід розглянути, зводиться не тільки до здатності людини впливати, але також до того, в ім'я чого вона прагне впливати на оточуючих. Чи гуманний вплив, чи спрямований він на користь організації та делегування повноважень? Чи спрямований лише на досягнення власних інтересів і виявляється у жорсткій руйнівній манері? Крім того, прагнення впливати майже завжди наштовхується на опір інших людей. Тому взаємини можуть стати неприязними і особливо проблематичними, якщо у працівника, який виявляє владність і впливовість, відсутні такт, дипломатичність, толерантність, інакше кажучи, все те, що прийнято позначати поняттям

позначати поняттям «соціальний інтелект». Мотивація таких людей полягає у наданні можливості конструктивно впливати на інших задля досягнення організаційних цілей. Причому навчання прийнятним методам впливу та прийомам реалізації влади, що включає практичне тренування, має становити важливу частину їхньої мотивації. Безперечно, суддя повинен євною мірою бути впливовим і владним, однак дуже важливо, щоб це дійсно був конструктивний, створюючий, облагороджуючий вплив, а не насолода владою за рахунок приниження, знецінення інших людей.

Працівники, у яких переважає потреба у суспільно корисній, значущій діяльності, орієнтовані на виконання своїх професійних обов'язків як місію. Це зазвичай спонукає їх до максимально якісної і продуктивної праці, а також приносить відчуття власної важливості, значущості своїх зусиль. Така мотивація також орієнтує працівника на врахування соціальних норм і вимог. Тому, на нашу думку, вона є дуже сприятливою для професії судді.

Мотиваційний профіль адвокатів достовірно відрізняється від такого інших кандидатів на посаду судді значно нижчою інтенсивністю вияву мотивів матеріальної зацікавленості ($p=0,004$) та потреби у постійних змінах, розмаїтті ($p=0,05$); а також значно вищими за своєю спонукальною силою мотивами досягнення складних цілей ($p=0,01$) і потребою у креативному підході до справи ($p=0,05$). Тобто, адвокати, на відміну від інших кандидатів на посаду судді, своєю професійною діяльністю прагнуть не стільки досягти великих матеріальних статків і постійно пробувати щось нове, скільки вирішувати складні задачі, відповідати на виклик, доводити собі свою спроможність долати труднощі, створювати нові способи реалізації знайомих проектів, випробовувати нові підходи і нетривіальні способи мислення. І ці потреби проявляються у їхній мотиваційній структурі на рівні вище середнього.

Зазначені особливості мотивації адвокатів частково відповідають психограмі судді, однак не повністю. Потреба у соціально значущій діяльності, яка яскраво проявилася за результатами обох методок, внутрішня

мотивація праці, високий рівень домагань (самоповага, висока самооцінка особистого потенціалу, намічений рівень мобілізації, закономірний результат, потреба у досягненні складних цілей) – це мотиви, які сприяють ефективній професійній діяльності судді. Але такі мотиви як потреба у владі, впливові, визнанні, матеріальному заохоченні можуть «зіграти злий жарт» і суддею, привівши його до зловживання своїми посадовими обов'язками з корисливими цілями.

На жаль, зовсім слабкими у мотивації адвокатів виявилися такі професійно важливі для судді мотиви, як потреба у самовдосконаленні і комунікабельність, зацікавленість у контактах з іншими людьми.

2.2.5. Узагальнений психологічний портрет адвоката як кандидата на посаду судді

Адвокатам властива тенденція до незалежності, готовності до дій та висока працездатність. І разом з тим, вони володіють деякою ексцентричністю, що свідчить про їхню зацікавленість оточенням як об'єктом впливу чи джерелом отримання допомоги.

Рівень стресостійкості у них досить високий, однак відзначається особистісний і вегетативний дисбаланс (з переважанням тону симпатичної вегетативної нервової системи), який незначно відхиляється від аутогенної норми.

Для адвокатів характерний інтернальний (внутрішній) тип контролю. Це означає, що вони відчують, що самі управляють результатом своїх дій, з готовністю беруть на себе відповідальність за події, що відбуваються з ними, і за те, як в цілому складається їхнє життя. Таких людей відрізняє впевненість у собі, спокій, позитивне ставлення до світу та інших людей. Екстернальність у сферах невдач та здоров'я-хвороби може свідчити про бажання у деяких складних ситуаціях перекласти відповідальність на когось іншого, зокрема на фахівців у відповідних галузях, знайти собі виправдання, посилаючись на обставини.

Наполегливість у досягненні результатів, як і загалом ансамбль рис застрягаючого типу характеру виражені у адвокатів на середньому рівні; так само активність, ініціативність, які відповідають гіпертимному типу. Тобто, адвокати вміру активні, за необхідності уміють встановлювати довірчі відносини з іншими людьми, здатні відносно швидко переключатися з однієї діяльності на іншу й адаптуватися до нових умов. У певних ситуаціях здатні проявити наполегливість, завзятість,

Разом з тим, у них досить яскраво проявляються риси емотивності, демонстративності й циклотимії, Це свідчить про підвищену чуйність, емоційність, чутливість до проблем, співчутливість. Однак, ці риси поєднуються з рисами демонстративності, артистичності, рухливості, підвищеною здатністю до витіснення і потребою бути в центрі уваги. Властива адвокатам віносно виражена циклотимія тримає їх «на хвилях» нестабільного, мінливого настрою, крізь призму якого вони загострено сприймають ситуації відповідно не стільки до змісту самих ситуацій, скільки відповідно до гіпертимної або гіпотимної фази настрою.

Але при цьому адвокати мають високу мотивацію до соціально значущих видів діяльності і високий рівень домагань. Це означає, що для них важлива затребуваність, цікавість їхньої роботи, робота, наповнена змістом.

Перешкоджати ефективній самореалізації на посаді судді адвокатам, окрім виражених демонстративності й циклотимії, можуть на середньому рівні виражені потреби у взаємостосунках з іншими людьми і комунікабельність; мотивація самовдосконалення нижче середнього; високі потреби у матеріальній винагороді, владі й впливові, визнання.

Порівняння виявлених узагальнених психологічних характеристик у адвокатів із виділеними у психограмі та в науковій літературі ПВЯ судді та із характеристиками інших кандидатів на посаду судді представлено у таблиці 2.2.5.

Порівняння узагальнених психологічних характеристик адвокатів із ПВЯ судді та із характеристиками інших кандидатів на посаду судді

Психологічні характеристики адвокатів	ПВЯ судді	Психологічні характеристики інших кандидатів на посаду судді
Особистісний і вегетативний (тонус СНС) дисбаланс, що незначно відхиляється від аутогенної норми	Стресостійкість	Особистісний і вегетативний (тонус СНС) дисбаланс, що незначно відхиляється від аутогенної норми
Висока працездатність	Працездатність	Висока працездатність
Середній рівень педантичності	Добросовісність, старанність	Середній рівень педантичності
Інтернальний локус контролю, за виключенням ситуацій невдач і здоров'я/хвороби Висока відповідальність	Відповідальність	Інтернальний локус контролю, за виключенням ситуацій невдач і здоров'я/хвороби Висока відповідальність
Середній рівень прояву рис застрягання, зокрема, наполегливості	Наполегливість	Тенденція до акцентуації рис застрягання, вища наполегливість
Автономні	Незалежність, самостійність	Автономні
Середній рівень гіпертимності, зокрема активності, ініціативності	Активність, ініціативність	Середній рівень гіпертимності, зокрема активності, ініціативності
Висока мотивація до соціально значимої діяльності, високий рівень домагань	Соціальна спрямованість	Висока мотивація до соціально значимої діяльності
Середній рівень комунікабельності у потреби у контактах	Комунікабельність	Середній рівень комунікабельності у потреби у контактах
Мотивація самовдосконалення на рівні нижче середнього	Самовдосконалення	Мотивація самовдосконалення на рівні нижче середнього
Емотивність на рівні тенденції до акцентуації		Емотивність на рівні акцентуації
Демонстративність на рівні тенденції до акцентуації		Демонстративність на середньому рівні
Циклотимія на рівні тенденції до акцентуації		Циклотимія на середньому рівні
Ексцентричність		Концентричність
Висока потреба у визнанні, владі й впливові, у матеріальному заохоченні		Висока потреба у визнанні, владі й впливові, у матеріальному заохоченні

Очевидно, що адвокатам необхідна робота над собою, цілеспрямований розвиток професійно важливих для судді якостей.

2.3. Практичні рекомендації по розвитку професійно важливих психологічних якостей особистості майбутнього судді

1) Рекомендації щодо розвитку психологічної готовності до діяльності судді

Оскільки однією з особливостей діяльності судді є її багатоплановість та евристичний зміст, майбутньому кандидату на посаду судді слід розвивати в собі таку якість, як гнучке творче мислення та загалом аналітичні здібності. Зробити це можна за допомогою вправ та практики, таких як мозковий штурм, імпрровізація, читання книг. Також буде корисною відмова від стереотипів мислення, відвідування різноманітних семінарів, лекцій та будь-яких інших форм інтелектуального дозвілля.

Особливу увагу майбутньому судді слід приділити розвитку морально-моральної, а також ціннісно-мотиваційної сфер особистості. Необхідно уточнити собі такі поняття як гуманність, дбайливе ставлення до людини, солідарність, любов, уявлення про обов'язок, справедливість, самокритичність, чесність тощо. Оцінка моральних якостей кандидатів можлива рішенням спеціально розроблених кейсів, які дозволять уникнути соціально бажаних відповідей. Приклад представлений у Додатку Б.

Мотиваційні аспекти добре діагностуються у відповідях кандидатів на проектні питання інтерв'ю, приклад якого наведений у Додатку В.

У рамках навчання можливий розвиток навичок цілепокладання, тайм-менеджменту, оскільки діяльність судді передбачає ненормований графік роботи, але встигати все потрібно у встановлені законом терміни.

Відвідування психологічних тренінгів може дати хорошу основу розвитку стресостійкості, наполегливості, комунікативних навичок (уміння виступати на публіці, прийоми роботи з запереченнями, різними типами особистостей), навичок впевненої поведінки, що, безсумнівно, є важливим і необхідним у діяльності судді.

Такі якості як сумлінність/виконавчість, відповідальність мають бути сформовані всередині особистості, а не підкріплюватися матеріальними або

іншими благами ззовні. Розвиток даних якостей можливий шляхом пошуку того, що мотивує виконання даного зобов'язання, розвитком вольових якостей особи, упорядкуванням реальних планів, списків справ тощо.

Особиста активність/ініціативність та навички самовдосконалення є безсумнівно важливими у структурі особистості судді. Для початку необхідно внутрішнє бажання та мотивація. Також можуть бути корисними: читання художньої літератури, проходження тренінгів, семінарів, лекцій, розвиток будь-яких позитивних особистісних аспектів.

Без сумніву, прагнення до самовдосконалення і постійна робота над собою, а також адекватна психологічна підготовка судді до виконання своїх обов'язків – надзвичайно важливі передумови ефективної діяльності судді.

Згідно з вимогами статей 83 – 86 Закону України Про судоустрій і статус суддів, Вищою кваліфікаційною комісією суддів України проводиться кваліфікаційне оцінювання суддів, однією зі складових якого з 2016 року стало тестування морально-психологічних якостей, що відбувається за 4-ма блоками завдань:

1) Psymetrix - тест на загальні здібності (кандидати у Верховний Суд складають тест Generalskillstest) - сучасна технологія тесту інтелектуальних здібностей, побудована за принципом адаптивного алгоритму, коли складність завдань підлаштовується під можливості респондента. Це дозволяє суттєво скоротити час тестування, при цьому максимально диференціювати виміри; абстрактно-логічний інтелект, вербальний інтелект, математичний інтелект, просторовий інтелект.

2) HCS IntegrityCheck - Інтегративність, що вимірюється HCS Integrity Check, є комплексним поняттям, яке включає безліч різних аспектів: чесність, коректність, порядність, схильність до вчинення крадіжок і зловживань, проблеми з дисципліною, схильність до конфронтації з авторитетами, стійкість професійної мотивації, агресивність, зловживання алкоголем та наркотиками, егоїзм та себелюбство. Кожен їх оцінюється за

окремою шкалою тесту, а загальний результат тесту є агрегат цих компонентів.

3) BFQ-2, відомий як «велика п'ятірка» - тверджень цього тесту конституують п'ять глобальних факторів для опису та оцінки особистості енергія, дружелюбність, добросовісність, емоційна стабільність, широта кругозору.

4) MMPI-2 - методика вивчення індивідуальних особливостей та психічного стану людини. Питання, представлені у методиці відображають картину самопочуття досліджуваного, його звички, особливості поведінки, ставлення його до різних життєвих явищ і цінностей, моральний бік цього відношення, специфіку міжособистісних відносин, спрямованість інтересів, рівень активності та настрої. Іншими словами, за результатами тестування буде ясно, як людина діє у тій чи іншій ситуації.

Усі ці блоки тестування відбуваються в один день. У першій половині використовуються складніші методики (MMPI-2 HCS та Integrity Check), а після обіду — легші (BFQ-2 та Simetrix).

Після отримання результатів тестування кандидатів запрошують на співбесіду з психологом, яка триває близько години. На підставі проведеного інтерв'ю психолог зробить висновок з відображеним переліком показників, що оцінюються, та рівнями проявів, які показав респондент. Так визначається оптимальний профіль, щоб можна було порівняти, який має бути ідеальний результат, а який показав безпосередньо респондент.

Тут необхідно процитувати експертів, які працювали над звітом за результатами відбору та оцінки суддів в Україні. У звіті зазначено: «Немає такого поняття, як ідеальний суддя. Судді – це юристи з різноманітним досвідом, які мають одну спільну рису: здатність справедливо і розумно відправляти правосуддя у відповідності до законодавства в рамках їхньої юрисдикції, судової практики такої країни, а також відповідного міжнародного законодавства та судової практики. ... Судді є різними, і це даність. Закон є одним, це також даність. Судова практика може відрізнятися,

але завжди має слово суд вищої інстанції, або нарешті, Європейський суд з прав людини, який здійснює перегляд рішень, винесених судами нижчої інстанції. Отже, судова влада виправляє власні помилки через систему апеляції та належне управління, не розраховуючи на те, що кожна справу розглядатиме ідеальний судя» [11, с. 39].

2) Рекомендації щодо розвитку психологічної готовності до діяльності адвоката

Даний вид діяльності також належить до повністю інтелектуального, тому будь-який вид мисленнєвої активності незамінний у вдосконаленні своїх розумових здібностей тим, хто претендує посаду адвоката.

Творчий та нетривіальний підхід до вирішення поставлених завдань лежить через розвиток творчих здібностей кандидата на посаду адвоката, наприклад, шляхом проходження тренінгу креативності та творчих здібностей, пошук нових нестандартних варіантів застосування того чи іншого предмета, відмова від шаблонного мислення.

Сюди ж належить якість підприємливості, що дозволяє адвокату бути ініціативним, відкритим новим можливостям, «відчувати» ті справи, взявшись за які, він обов'язково досягне успіху.

Розвиток та оцінка морально-моральної, а також ціннісно-мотиваційної сфер особистості також можлива шляхом використання розроблених кейсів та інтерв'ю (Додаток А, Додаток Б).

Оцінка розвитку таких якостей, як наполегливість, сумлінність та рішучість може бути виконана розробленими питаннями для співбесіди з компетенцій (Додаток В). Розвиток же цих якостей можливий у процесі навчання, відвідування психологічних тренінгів (наприклад, упевненої поведінки).

Навчання майбутніх адвокатів навичкам цілепокладання та тайм-менеджменту дозволить їм бути ефективними як у професійному, так і будь-якому іншому вигляді діяльності.

Підвищення та розвиток комунікативних навичок – половина успіху в діяльності адвоката, адже робота з клієнтами займає значну частину робочого часу. Публічне виступ на суді з промовою, спілкування з колегами та іншими учасниками судового процесу – все це базується на комунікативних навичках даного представника юридичних професій. Напрямок розвитку можуть стати тренінги публічних виступів і красномовства, комунікативної компетентності.

Всебічний розвиток, самовдосконалення особистості обов'язково виявить свій позитивний ефект у роботі адвоката.

ВИСНОВКИ ЗА РОЗДІЛОМ 2

1) У цьому розділі за допомогою статистичного аналізу ми порівняли та проаналізували особистісні особливості адвокатів та інших кандидатів на посаду судді. Статистично значущі різницю між професійними групами були виявлені за такими показниками: застрявання, педантичність, емотивність, циклотімія, збудливість, демонстративність, екзальтованість; загальна інтернальність, інтернальність у сфері досягнень, інтернальність у сфері сімейних відносин, інтернальність у сфері міжособистісних відносин; концентричність–ексцентричність, особистісний та вегетативний баланс.

2) Проведено порівняльний аналіз мотиваційних особливостей професійної діяльності адвокатів та інших кандидатів на посаду судді. Він показав статистично значущі відмінності за такими показниками: внутрішній мотив, пізнавальний мотив, мотив зміни діяльності, вольове зусилля, оцінка свого потенціалу, намічений рівень мобілізації, закономірність результату, а також за рівнем інтенсивності потреб у матеріальному заохоченні, у розмаїтті, у досягненні складних цілей, у креативності.

3) На основі отриманих даних було укладено психологічний портрет адвоката як кандидата на посаду судді.

4) Розроблено рекомендації щодо розвитку психологічної готовності до діяльності судді та адвоката.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі на основі комплексного дослідження професійно важливих якостей адвокатів як кандидатів на посаду судді укладено психологічний портрет адвоката і розроблено практичні рекомендації щодо розвитку його професійно важливих якостей як претендента на посаду судді. Завдяки проведеному теоретичному аналізу наукової літератури та емпіричному дослідженню професійно важливих якостей фахівців юридичних спеціальностей сформульовано такі висновки:

1. Професійно важливі якості (ПВЯ) визначаються як здібності людини до діяльності, що є внутрішніми психологічними характеристиками суб'єкта, в яких присутні зовнішні специфічні впливи, що є формою вимог професії до людини. Вони формуються та проявляються на різних етапах професійного шляху особистості і значною мірою визначають професійну придатність фахівця.

2. Сучасне вчення про ПВЯ, що базується на ідеях системного підходу, згідно з яким будь-яка діяльність ґрунтується на системі професійно важливих якостей. Фахівець має мати певну сукупність ПВЯ, яка має бути організована як ієрархічно вибудована система, а не проста сума поодиноких якостей, при чому між окремими якостями можуть виникати взаємозв'язки компенсаторного і взаємодоповнюючого характеру.

3. Порівняння психограм судді та адвоката, а також наявних у науковій літературі класифікацій, показує, що вони співпадають за більшістю зазначених в них ПВЯ, за винятком таких якостей як підприємливість, артистизм та красномовство, що мають важливе значення для адвоката і не можуть вважатися професійно важливими для судді. У підсумковий список ПВК суддів увійшли такі якості: гнучке творче мислення, аналітичний склад розуму, стресостійкість, працездатність, високий рівень правосвідомості, чесність, сумлінність/виконавчість, відповідальність, наполегливість,

незалежність/самостійність, особиста активність/ініціативність, соціальна спрямованість особистості, комунікативність, самовдосконалення.

4. Емпірично доведено, що у адвокатів у порівнянні з іншими кандидатами на посаду судді (прокурорами, працівниками суду, працівниками поліції) значущо відрізняються такі психологічні якості як а)сукупність характерологічних рис за застрягаючим, педантичним, емотивним, циклотимним, збудливим, демонстративним і екзальтованим типом; б)загальна інтернальність й інтернальність у сферах досягнень, сімейних та міжособистісних відносин; в)показники концентричності–ексцентричності, особистісний та вегетативний баланс; г)характеристики професійної мотивації і рівня домагань: внутрішня мотивованість, пізнавальний мотив, мотив зміни діяльності, вольове зусилля, оцінка свого потенціалу, наміченого рівня мобілізації, відчуття закономірності результату, а також інтенсивність потреб у матеріальному заохоченні, у розмаїтті, у досягненні складних цілей, у креативності.

5. Психологічний портрет адвоката як кандидата на посаду судді можна описати такими рисами і якостями: тенденція до незалежності, готовності до дій та висока працездатність; деяка ексцентричність, що свідчить про їхню зацікавленість оточенням як об'єктом впливу чи джерелом отримання допомоги; досить високий рівень стресостійкості, однак відзначається особистісний і вегетативний дисбаланс (з переважанням тону симпатичної вегетативної нервової системи), який незначно відхиляється від аутогенної норми; висока відповідальність, за винятком сфер відповідальності за власні невдачі та здоров'я/хворобу, де переважає екстернальний локус контролю; такі якості як добросовісність/старанність, наполегливість та особиста активність/ініціативність представлені у структурі характеру на середньому рівні, а ось риси демонстративного, циклотимного та емотивного типів проявляються на рівні тенденції до акцентуації і можуть перешкоджати ефективній професійній діяльності судді; при цьому адвокати мають високу мотивацію до соціально значущих

видів діяльності і високий рівень домагань; перешкоджати ефективній самореалізації на посаді судді адвокатам можуть лише на середньому рівні виражені потреби у взаємостосунках з іншими людьми і комунікабельність; мотивація самовдосконалення нижче середнього рівня, але високі потреби у матеріальній винагороді, владі, впливові і визнанні.

6. Основні рекомендації щодо розвитку професійно важливих психологічних якостей для діяльності судді такі: 1) для кандидатів у судді з числа адвокатів важливо підтримувати і розвивати в собі позитивні риси педантичного, застрягаючого та гіпертимного радикалів; 2) адвокатам варто навчитися у собі розпізнавати і краще регулювати риси демонстративності, циклотимії, екзальтованості та емотивності, ситуативно знижуючи їх інтенсивність; 3) важливо працювати над підтримкою своєї стресостійкості через наявний особистісний і вегетативний дисбаланс, котрий несе в собі ризик відносно швидкого виснаження адаптаційних механізмів і розвитку порушень здоров'я; тому для адвокатів важливо розвивати свої навички саморегуляції, тайм-менеджменту і витримувати баланс робота/відпочинок; 4) варто пропрацювати свої особисті мотиви професійної діяльності, зокрема проаналізувати мотиви матеріальної вигоди, влади, визнання з позицій того, як вони впливають на якість і ефективність професійної діяльності, а також на морально-етичну її сторону; розвивати мотивацію самовдосконалення.

Отже, гіпотеза нашого дослідження частково підтвердилася: дійсно спостерігаються відмінності між двома професійними групами (адвокати й інші кандидати на посаду судді) у мотиваційних аспектах, а також на рівні розвитку характерологічних якостей, таких як демонстративність, педантичність, емотивність, циклотимія, збудливість та екзальтованість.

Перспективи дослідження ми вбачаємо у розширенні вибірки, доповненні психодіагностичного інструментарію і виявленні особливостей прояву ПВЯ судді у представників різних юридичних спеціальностей з тим,

щоб розробити рекомендації для кожної з професійних груп щодо психологічної підготовки до діяльності судді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамова, В.Н. Психологические методы работы с кадрами на АЭС. / В.Н. Абрамова, В.В. Белехов, Е.Г. Вельская - М.: Энергоатомиздат. -1988. – 192 с.
2. Адвокат [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://moeobrazovanie.ru/professions_advokat.html
3. Аминев, Г.А. Математические методы инженерной психологии. – Уфа, Издательство Башкирского университета, 1982. – 19 с.
4. Бажин, Е.Ф. Метод исследования уровня субъективного контроля // Психологический журнал. / Е.Ф. Бажин, Е.А. Голынкина, А.М. Эткинд — Том 5. — 1984. №3. 162 с.
5. Безносков, С.П. Профессиональная деформация и воспитание личности. Психологическое обеспечение социального развития человека. - М.: Сфера, 2014. - 213 с.
6. Бернам, У. Судебная адвокатура. / У. Бернам, И.В. Решетникова, А.Д. Прогиляков. - СПб., 1996.47 с.
7. Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности. Учебное пособие для вузов – М.: ПЕР СЭ, 2001 – 511 с.
8. Бодров, В.А. Психология профессиональной деятельности. Теоретические и прикладные проблемы [Текст] / В.А, Бодров. — М.: Изд-во Институт психологии РАН, 2006. 243 с.
9. Бойков, А.Д. Статус адвоката: содержание, квалификационные требования и принципы адвокатской деятельности. – М.: ЮРКОМПАНИ, 2010. – 186 с.
10. Васильев, В.Л. Юридическая психология: — М.: Юстиция, 2016. — 604 с.
11. Відбір та оцінювання суддів в Україні: Звіт. /Група експертів: Става Г., ван Бентхем В., Молієне Р., листопад, 2018. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/5c0/fcd/d87/5c0fcdd87fb7e669371310.pdf>

12. Викентьева, Е.А. Привлекательность труда как психологический аспект организационной культуры. Дисс. канд. психол. наук- СПб: СПбГУ, 2002. – 222 с.
13. Гайдамашко И.В., Талашманова К.А. Модель профессионально важных качеств юриста. // Педагогика и психология: вопросы теории и практики.: Междунар. научн. электр. ж-л. - Дата публикации: 13.04.2020. [Электронный ресурс]. URL: <http://epej.ru/article/01-03-2020>
14. Гарбер Е. М. Методика профессиографии / Е. М. Гарбер. — Саратов, 1992. — 196 с.
15. Гербачевский, В.К. Исследование уровня притязаний в связи с индивидуальнотипическими характеристиками эмоциональности и интеллекта.: Дис. канд. психол. наук, Л., 1976. 352 с
16. Горлов Г.И., Сахневич Т.А. Психологический аспект подготовки студентов ВУЗа к профессиональной деятельности юриста // Казанская наука. – 2017. - № 3. – С. 65-68.
17. Григорьева, М.В. Психология труда. – М.: Высшее образование, 2010. – 112 с.
18. Гуревич, К.М. Профессиональная пригодность и основные свойства нервной системы. -М.: Наука. 1970. - 271 с.
19. Гуртова Ю.В. Запровадження стандартів професійної діяльності суддів у практиці публічного управління в Україні. // Публічне адміністрування: теорія та практика, 2018, вип. 2(20).
20. Данилюк І., Козицька І. Дослідження щодо психологічних аспектів діяльності судді та суддівських компетенцій: вітчизняні та зарубіжні дослідження, досвід, напрацювання, регулювання. Проект професіограми судді – 2016. [Електронний ресурс]. URL: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00M911.pdf
21. Денисенко Л., Сироїд О., Фадєєва І., Шаповалова О. Бути суддею. – Київ, 2015. – С.179.

22. Дикая, Л.Г. Психологические проблемы профессиональной деятельности. М.: Наука, 1991. – 166 с.
23. Дмитриева, М.А. Психология труда и инженерная психология. /М.А. Дмитриева, А.А. Крылов, А.И. Нафтульев - Л.: ЛГУ, 1979. - 220 с.
24. Долгих Г.И. Проблема профессионально важных качеств в свете учения об интегральной индивидуальности // СПЖ. 2013. № 47. [Электронный ресурс] URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-professionalno-vazhnyh-kachestv-v-svete-ucheniya-ob-integralnoy-individualnosti>.
25. Дулов, А.В. Судебная психология (учебное пособие). Изд. 2-е, исправленное и дополненное. Минск, «Высшая школа», 1975. - 464 с.
26. Душков Б.А., Королев А.В., Смирнов Б.А. Психология труда, профессиональной, информационной и организационной деятельности. Словарь. 3-е изд. – М.: Академический проект, Деловая книга. Серия: Gaudeamus, 2005. – 848 с.
27. Закон України Про судоустрій і статус суддів. Відомості Верховної Ради України, 2016 р., № 31, ст. 545 [Электронный ресурс] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/paran9#n9>
28. Зеер, Э. Ф. Дискуссионные аспекты инновационного развития профессиональнопедагогического образования // Образование и наука. 2013. № 5 (104). - 83 с.
29. Иванова Е. М. Психология профессиональной деятельности. – М.: ПЕР СЭ, 2011. — 336 с.
30. Информация о психодиагностическом обследовании кандидатов на должность судьи [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://smo.vkks.ru/publication/8654>
31. Казаков В. Н., Анненков А. Ю. Профессиональные качества юриста: постановка проблемы // Известия ТулГУ. Экономические и юридические науки. 2016. №1-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/professionalnye-kachestva-yurista-postanovka-problemy>

32. Как проходит психологическое тестирование судей // СУД-ИНФО: судебнo-юрoдическая газета. – 2017. – 17 нoября. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://sud.ua/ru/news/sud-info/111071-kak-prokhodit-psikhologicheskoe-testirovanie-deystvuyuschikh-i-buduschikh-sudey>
33. Какими качествами должен обладать судья [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.zakon.kz/4753950-kakimi-kachestvami-dolzhen-obladat-sudja.html>
34. Караванов, А.А. К ВОПРОСУ О ПСИХОДИАГНОСТИЧЕСКОМ ОБСЛЕДОВАНИИ КАНДИДАТОВ НА ДОЛЖНОСТЬ СУДЬИ. Издат.: Территория науки, 2014, №4. 6 с.
35. Кистяковский Б.А. Социальные науки и право. – М. – 1916. – С. 642.
36. Кони А.Ф. Избранные произведения. – М., 1956. – С. 20.
37. Конституція України [Электронный ресурс] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
38. Корнеева Я. А., Суворова М. С. Психологические особенности кандидатов на должность судьи // Эпоха науки. 2016. №8. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskie-osobennosti-kandidatov-na-dolzhnost-sudi>
39. Корнеева, Я.А. Психологический анализ индивидуальных свойств кандидатов, которые претендуют на должность судьи // Международный студенческий научный вестник. / Я.А. Корнеева, М.С. Суворова. – 2017. – № 4 (часть 5). 4 с.
40. Кудряшова, Л.Д. Системно-психологическая оценка кадров руководителей и управленческих систем. Кишинев, 2001. 132 с.
41. Лазуткин, В.И. Основы военного профессионального психологического отбора. Учебное пособие. / В.И. Лазуткин, В.А. Жильцов, Г.М. Зараковский. - М.: Воениздат. 2014. - 464 с. 80 28 Машков, В.Н. Введение в психологию человека. — СПб: Изд-во Михайлова В.А., 2013 г.-380 с.

42. Личностный потенциал: структура и диагностика / Под ред. Д.А. Леонтьева. М.: Смысл, 2011.
43. Мазур М.Р. Психологічні особливості адвокатської діяльності // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2017. - № 27. – С. 106 – 109.
44. Москвич Л.М. Особистісні якості судді у системі забезпечення ефективності судової системи // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – Вип. 45. – 2009. – С. 201 – 207.
45. Мотивация трудовой деятельности персонала: комплексный подход : монография / Ю.А. Токарева, Н.М. Глухенькая, А.Г. Токарев ; Урал. федер. ун-т им. Б.Н. Ельцина, Шадр. гос. пед. ун-т. – Шадринск : ШГПУ, 2021. – 216 с.
46. Независимость адвокатуры [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://centeryf.ru/data/Yuristu/nezavisimost-advokatury.php>
47. Панеях, Э.Л. Обвинительный уклон в уголовном процессе: фактор прокурора. - Март 2010. СПб: ИПП ЕУ СПб, - 2016. 16 с.
48. Платонов, К.К. Психология труда. - М.: Профиздат, 2013. - 216 с.
49. Приймук, О.О. Наукові підходи до вивчення професійно-важливих якостей у професіогенезі особистості / О.О.Приймук // Актуальні проблеми психології: зб. наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. – К.: Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України, 2015. – С. 67-72.
50. Профессиограмма адвоката [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://lib.sale/yuridicheskaya-psihologiya_1332/professiogramma-advokata-76101.html
51. Профессиональная деформация личности юриста [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://mylawsuit.ru/publ/dlja_vsekh/kultura_jurista/professionalnaja_deformacija_lichnosti_jurista/

52. Профессия судья [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.ktokem.ru/professiya/sudiya/>
53. Пряжников Н.С. Психология труда и человеческого достоинства: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений/ Н.С.Пряжников, Е.Ю.Пряжникова. – 3-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. - 477 с
54. Ричи, Ш. Управление мотивацией: Учеб. пособие для вузов /Пер. с англ., под ред. проф. Е.А. Климова. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. — 399 с.
55. Рогов, Е.И. Настольная книга практического психолога: Учеб. пособие: В 2 кн. — — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Гума-нит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. — Кн. 1: Система работы психолога с детьми разного возраста. — 384 с.
56. Романов, В. В. Юридическая психология вчера и сегодня. М.: Юристъ, 1999. - 169 с.
57. Савченко Г.В. Навчально-методичний посібник з організації та проведення тренінгу «Професійно-психологічна підготовка суддів» – К.: ТОВ «Горизонт», 2016. - 78 с.
58. Сергеев, В.И. Адвокат, помощник, стажер: посторонним вход воспрещен // Бизнес-адвокат. – 2015. – № 8. – 16 с.
59. Синявський В.В. Професіограми і психограми професій педагогічного спрямування: метод. посібник / В.В. Синявський. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. — 84 с.
60. Скабелина Л.А. Психологические аспекты адвокатской деятельности: монография. – М.: Федеральная палата адвокатов, 2012. — 229 с.
61. Сорокотягин, И. Н. Юридическая психология: учебник для академического бакалавриата / И. Н. Сорокотягин, Д. А. Сорокотягина. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Издательство Юрайт, 2015. — 461 с
62. Толочек В.А. Профессиональное становление субъекта: способности и профессионально важные качества, компетенции и компетентность //

- Институт психологии Российской академии наук. Организационная психология и психология труда. - 2017.- Т. 2., № 2. - С. 3-30.
63. Травин, В. В. Основы кадрового менеджмента. М., 2006. – 94 с.
64. Хотеева Р.И. Сравнительный анализ мотивационно-ценостной направленности трудовой деятельности госслужащих арбитражного суда. //Международный научно-исследовательский журнал. – 2017. - 2017. — № 10 (64) Часть 2. — С. 64—70. — URL: <https://research-journal.org/psychology/cravnitelnyj-analiz-motivacionno-cennostnoj-napravlenosti-trudovoj-deyatelnosti-gossluzhashhix-arbitrazhnogo-suda/>.
65. Цільмак О.М. Професійно-психологічний відбір суддів за критерієм – вольові якості. //Південноукраїнський правничий часопис. - 2015. - № 3. – С. 213 – 215.
66. Чашин, А.Н. Мотивация адвокатского труда // Адвокат. – 2016. – № 11. 21с.
67. Черновський О.К. Судова психологія: парадигма сучасного розвитку. Автореф. дис. ...доктора юридичних наук. 19.00.06 – юридична психологія. – К., Національна академія внутрішніх справ, 2016. – 45 с.
68. Шадриков, В. Д. Психология деятельности человека М.: Институт психологии РАН, 2013. 464 с
69. Шепітько В.Ю. Психологія судової діяльності: Навч. посібник. – Х.: Право, 2006. – 160 с.

ДОДАТКИ

Кейс для оцінки і розвитку ПВЯ судді

Кейс "У місті N"

Кейс допоможе оцінити такі особисті якості, як сумлінність, наполегливість, відповідальність.

Фабула. У місті N проживає людина під ім'ям А. Він працює у міському суді вже 5 років. Будучи суддею, А розглядає багато справ, причому трапляється так, що йому доводиться вивчати кілька справ паралельно. Його колега Л – другий суддя. Найчастіше він відкладає всі справи на останній місяць, хоч у нього буває достатньо часу для розгляду їх у призначений період. Вже кілька разів йому оголошувалося покарання за прострочення справи, оскільки призначений термін хтось із свідків було з'явитися до суду для дачі показань, і, отже, справа вкотре відкладалося.

Оскільки Л не справляється, він віддає складніші справи А. Часто Л виносить вердикт навіть якщо не вистачає доказів (списуючи те що, що вина отже очевидна).

Завдання. Оцініть дії Л. Що він робить неправильно?

Інтерпретація відповідей на кейс "У місті N"

Варіанти відповідей	Інтерпретація
Вважає, що нічого неправильного Л не робить. Реальність така, що з багатьма таке трапляється, і справи робляться в останній момент. Віддавати справи іншому судді, це нормальне явище, якщо не справляєшся. Не бачить нічого такого в тому, що справи доводяться не повністю, але вердикт при цьому виноситься.	Така відповідь може говорити про те, що у кандидата відсутня сумлінність і за будь-якого зручного випадку він може вчинити так само, як герой Л із кейсу. Він навіть не намагається хоч трохи засудити дії Л, навпаки, підтримує і виправдовує їх.
Засуджує дії Л, каже, що треба робити все вчасно та відповідальність на інших не перекладати. Радить перевіряти ще раз справи і не допускати таких помилок надалі.	Така відповідь більше нагадує соціально-бажану. Кандидат насправді може не вважати так, а лише справляти ефект на

	слухача.
<p>Каже – дійсність така, що такі випадки нерідкі в організаціях, навіть таких, як суд. І якщо вже Л вирішив відкладати справи на останній момент, потрібно було спланувати це все заздалегідь, щоб у намічені терміни всі справи були розглянуті. Перш ніж віддавати більш складні справи колезі, необхідно з цим колегою домовитися та розподілити навантаження порівну (наприклад, один розглядає 3 складні справи, другий 6, але легших).</p>	<p>Така відповідь показує, що людина визнає, що такі ситуації трапляються, і цілком можливо, і він міг також вчинити. Але в той же час людина цінує чужий час і сили, тому не ризикуватиме і звалювати свою роботу на іншого без його відома, що могло б призвести до конфліктів на робочому місці.</p>

Визначення мотивації кандидата на посаду судді (інтерв'ю)

1) Що, на Вашу думку, може стимулювати суддів ефективно працювати?

2) Уявіть таку ситуацію. Два спеціалісти працюють у різних компаніях. Перший суддя здійснює свою діяльність у Києві. На юридичних форумах збираються мирові судді, обмінюються досвідом, судя, про якого ми говоримо, бере в них активну участь.

Другий суддя проживає у селищі, районному центрі. Виконує аналогічні обов'язки, як і перший суддя. При цьому його діяльність не настільки оприлюднена. Він не прагне брати участь у конференціях.

У зв'язку із сільською місцевістю, другий суддя отримує зарплату у півтора рази більшу, ніж перший.

Хто, на Вашу думку, успішніше збудував свою кар'єру?

3) Як Ви думаєте, чому люди звільняються?

4) Діяльність судді складна і різноманітна, часто доводиться залишатися в неробочий час. Понаднормова робота іноді може не оплачуватись. Як ставитесь до такої системи організації часу?

5) Судді у місті N відкладають копітку роботу з документами на останній термін. Як можна їх мотивувати займатися цим вчасно?

6) Вам потрібно вибрати між двома системами оплати праці: у першому випадку це високий оклад, але без можливості отримувати комісійні, у другому – нижчий оклад, але з дуже високими комісійними. Тож, у другому випадку сукупний дохід може бути набагато вищим, ніж у першому, проте друга ситуація видається менш стабільною.

**Питання для співбесіди
щодо оцінки сумлінності, наполегливості, рішучості**

ПВЯ	Запитання	Критерії оцінки відповідей кандидата (для психолога)
Сумлінність	1) Чи готові ви перевіряти ще раз документи, підготовлені на нараду, чи вважаєте це марною справою?	Не готовий перевіряти ще раз - це марна справа - 0 б Залежить від важливості наради (50/50) – 1 б Перевірю ще раз і буду точно впевнений в тому, що все добре - 2 б
	2) Якщо потрібно вивчити великий обсяг важливої інформації для роботи/проекту, ви прочитаєте її всю або волієте подивитися тільки кусь її частину?	Прочитаю лише малу її частину - 0 б Подивлюся всю, але, можливо, це буде поверхово - 1 б Вивчу всю інформацію – там може бути багато важливого у деталях – 2 б
Наполегливість	1) Наведіть приклад ситуації, коли Вам треба було подолати великі перешкоди для того, щоб досягти мети. Який був результат?	Не опинявся у таких ситуаціях - 0 б Описує ситуацію, але результат не був досягнутий - 1 б Описує ситуацію, результатом стало досягнення мети - 2 б
	2) Розкажіть про реальну ситуацію, коли Ви, виявивши необхідну наполегливість, досягли результату в практично безнадійній ситуації.	Немає такого прикладу - 0 б Наводить приклад результату, але в небезнадійній ситуації - 1 б Розповідає про свій результат, який був досягнутий у практично безнадійній ситуації - 2 б
	3) Можете уявити собі ситуацію, коли Ви скажете: "Ні, це неможливо зробити!"" Чи був у Вас такий досвід?	Говорить про те, що є те, що дійсно неможливо зробити - 0 б Важко відповісти - 1 б "Немає нічого неможливого" – 2 б
	4) Чи часто у Вас виникають складні завдання, що вимагають від Вас напруження сил і що закінчуються успіхом? Наведіть приклад.	Не часто - 0 б Часто, але не завжди закінчуються успіхом - 1 б Постійно виникають такі завдання - 2 б
Рішучість	1) Чи приймали ви рішення у складних чи неясних ситуаціях, коли час був обмежений? Наведіть приклад	Не приймав(ла) рішення в умовах дефіциту часу – 0 б Важко відповісти - 1 б Так, приймав(ла) - 2 б
	2) Чи опинялися ви в такій ситуації, коли необхідно було прийняти важке рішення (наприклад, закриття відділу, скорочення штату та ін.)? Як ви при цьому діяли?	Виявлявся. Переклав(ла) відповідальність на інших людей - 0 б Важко відповісти - 1 б Виявлявся. Вирішила самостійно - 2 б